

A boldogkőváraljai neolithkori telepek.

MIHALIK JÓZSEF-től.

I. Topographia.

Boldogkő-Váralja Abauj-Tornavármegyében, az Eperjes-Tokaji hegláncz nyugati lejtőinek a Hernád-folyó széles lapálya felé néző aljában, 171 m. absolut magasságban fekszik. A trachit-kőzet az említett hegláncz főtömegét alkotja; a szediment trachit-tufa, mely gyűrűként övezi a hegláncz magasabb kúpjait, az alsóbb régiókban helyezkedik el s ama kisebb dombokat alkotja, melyeknek mállott, kaolinos talajában a híres heglaljai szőlő terem.

Maga Boldogkő-Váralja egy oly észak s kelet felé félkörben hegyekkel s kisebb dombokkal övezett káttanban fekszik, mely délnyugat felé teljesen nyitva áll s így a község meg van védve az északi hideg szelek ellen, míg a délről jövő enyhe légáramoknak szabadon föl van tárva.

A Hernád s a hegláncz között fekvő hullámos dombos vidék diluviális lerakódás, mely hatalmas rétegben van feltárva sárgás-barna agyagával s kavicsrétegeivel különösen a Hernád meredek mártjaiban Alsó-Czécze községtől le egészen a megye déli határáig, a hol az Zemplénnel határos. Egy mammuth fekvázat Felső-Dobszán ki is ástak egy homokdombból több csigolya társaságában, melyet jelenleg a Felső-Magyarországi Múzeum őslénytani gyűjteménye őriz Elischer Károly adománya folytán. Mint az agyar, fogak s általában a méretek bennünket meggyőznek, e mammuth fiatal korában tűnt le az élet küzdteréről. 1884. ápril 17-én pedig Szántón, a porond-kőbányában, a Sátorhegy alatt, egy vízmosás mentén Bajnok Jusztinián honvédszázados talált egy őselefánt óriási vázára, mely annyira porlékony volt, hogy kiemeléseére gondolni sem lehetett.

Az imént bemutatott leletek elég bizonyosságul szolgálhatnak arra nézve, hogy a negyedkor e hatalmas emléke az Eperjes-Tokaji hegláncz lejtőin is tartózkodott, míg az Abauj-Tornamégye egyéb vidékeiről s a Borsod, Gömör, Sáros, Szepes és Zemplénnérmegyékből a kassai múzeumba részint elmeszesedett, részint megkövesedett, részint félig korhadt állapotban bekerült mammuth koponya, állkapcsok, agyarak, fogak, gerinczcsigolyák, lábszárok stb. töredékei ezen állatfajnak e vidékeken való általános elterjedése mellett tanúskodnak.

A Boldogkő-Váralját környező dombok s hegyek, miként fentebb említve volt, félkörben övezik a községet. Nyugat felől a 231 m. magas *Szent-Iván*, odább ettől északkeletnek a *Várhegy* (268 m.) trachittufából álló szirtei emelkednek, melyekkel közvetlen szervi összefüggésben áll a 301 m. magas *Cserák*, e kettőtől pedig még tovább észak felé az *Őrhegy* (311 m.), melynek lejtői az Arka község felé húzódó völgy meredek falait alkotják.

Az imént említett magaslatok jobbára trachittufából állanak s a megye lapályos része felé néző szegélyét képezik magának a heglánczoknak, melynek magasabb csúcsai a *Tóhegy* (367 m.), a *Magaska* (737 m.), az *Őrhegy*, mely e néven már a második a falu határában, továbbá a *Bárányhegy* (405 m.), a Boldogkő-Ujfalú felett emelkedő *Faluhegy* (373 m.), majd távolabb a *Somberek* (619 m) s a 483 m. magas *Akasztó-domb*. Ez utóbbi hegykúpok, kivéve az Őrhegyet, mindnyájan a hegláncz főgerinczén fekszenek.

A Várhegyen állanak Boldogkő-vár romjai. Ezeket volt tulajdonosuk, néhai Péchy Manó gróf, bizonyos fokig eszközölt javíttatások által próbálta megmenteni attól a rohamos pusztulástól, melyet az időjárás viszontagságai elkövetnek mohos falain.

A községtől észak felé, a mintegy 50—70 fokos lejtővel eső Cserák és Tóhegy oldalai alatt húzódik az *Arki-völgy*, melyen az Arka-patak fut alá. A községtől keleti irányban a Tekeres-patak völgye tagolja a hegyláncz tömegét s mintegy elválasztja a Magaska fennsíkszerű hátát s lejtőit a Nagy-Korsós hegytől (668 m.), melynek ágai a Bárányhegy- és Faluhegyben végződnek, míg déli meredek lejtőinek az Aranyos-völgy a hasonló nevű patakkal szab határt.

Jóllehet az Eperjes-Tokaji hegyláncznak a megye rónája felé eső szegélye úgyszólván egész hosszában s lépten-nyomon feltárja az emberi civilizáció hajdani emlékeit, tárgyunknál fogva Boldogkő-Váralja közvetlen környéke az, melylyel jelenleg tüzetesebben kell foglalkoznunk.

A község imént leírt fekvéséből látható, hogy az mintegy fallal van körülveve félkörben észak s kelet felől, míg a déli irányban szabadon nyitva s a termékeny földű rónával összeköttetésben áll. A hegyeket patakok tagolják, melyek kitűnő hegyi vizet szolgáltatnak s ezek medreiben maga a természet feltárta a kőzetek sokféle fajtát, melyek az ősember háztartásában s iparszerűségében helyet találhattak. A tájnak kedvező fekvése mintegy vonzotta ide az embert a letelepülésre, mert klimatologiai tekintetben ciklopszerű hegyeivel megvédte az északi hideg szelektől, a nyitott róna akadálytalanul vezette feléje a délig meleg légáramokat, a lapályon pedig rendelkezésére állott az a pompás termőföld, mely ma, a századokra menő kihasználás után is, buján produkálja a növényzetet. Mi több, e vidék útjába esett a népeknek, mert tulajdonképen a Hernád széles völgyének egy öböl-szerű területét alkotja, így hát a folyók mentén vándorolni szokott népek előtt felfedezetlenül nem maradhatott.

A prae-historikus előtt, ki a magaslatok kedvező vagy alkalmatlan fekvéséből már pusztán látás után körülbelül tájékozódni képes, feltalálhatja-e ott a hajdankori erőművek, telepek nyomait, Boldogkő-Váralja egykori szerepét már e kedvező fekvés is elárulja s mintegy inditálja a régészt a kutatásra.

Ehhez járul még a nomenclatura is, melylyel a néphagyomány az egyes dombokat s hegyeket megnevezi. Figyelmet keltő körülmény ez, mert tudjuk, hogy a magyar nép is Várhegy, Örhegy, Akasztódomb, Leányvár, Virágvár stb. nevekkkel szokta illetni azon magaslatokat, melyek voltaképen egy-egy prae-historikus földvárnak, telepnek, tüzelőhelynek a színhelyei. A szláv idióma Hradek, Hradistye, Grad, Monaszteristye stb. nevekkel illeti az ily helyeket s már számtalan ízben jutott kedvező eredményhez az a régész, ki pusztán ezen nomenclatura alapján indította meg kutatásait.

Esetünkben az *Örhegy*, a *Leányvár*, az *Akasztódomb* elnevezések képezhetik pusztán nevük után az érdeklődés tárgyait. Kivételt itt a *Tóhegy* képez csupán, mely nevét a tetején elterülő fennsík katlanszerű bemélyedésétől vette. E medence mintegy 60 lépés hosszú s 25—30 lépés széles területen fekszik. Kerületét lapályos rétség képezi, melyet éjszak felől a Tóhegynek fehéren kiálló szálban lévő trachit sziklái, kelet felé pedig a Leányvár bástyaszerű oldalfalaival felmeredező magaslata határol. A medence ma már ki van száradva s csak nagyobb esőzések idején telik meg vízzel, úgy, hogy a hegység lejtőin legelésző barmokat ide hajtják itatóra a pásztorok. Boldogkő-Váralja község idősebb lakosai azonban emlékeznek arra, hogy e medence állandóan vízzel volt töltve. Hogy e medence vizét elvesztette, annak okát talán abban kell keresnünk, hogy a hegy lejtős oldaláról a huzamos esőzések a vízáthatlan agyagréteget lemosta s így a beszűremlött víz, a réteges kőzet hasadékaiba szívódva, elenyészik.

A Tóhegy fennsíkszerű dombos háta cserjével s erdővel van borítva a lapályosabb területeken. Ezen terület a Magaska nyugati meredek oldalához húzódik keleti irányban, északnak az arki völgyet szegélyezi meredek partjaival, míg délfelé a Tekeres-völgy felé szelíd lejtővel esik s a szőlőparcellák nagy számát viseli magán, melyek ma leginkább kukoriczásokul, vagy gyümölcsösökül használatnak.

A Tóhegy észak s nyugat felől csak nagy fáradsággal megmászható lejtővel félkörben esik alá az arki patak medréhez, mely itt félkörben övezi a hegyet. Relatív 196 méternyi magassága messze tájakra nyújt kilátást s optikai összefüggésben áll a csupán keskeny patak völgy által attól elválasztott Cserákkal, a Várhegygyel, az Örhegygyel, a domború hátú Bárányhegygyel, majd távolabb észak felé a fonyi,

hejzei s gönczi magaslatokkal, dél felé pedig a Szántó fölött emelkedő Sátorhegygyel olyképen, hogy a gönczi magaslatoktól egészen Szántóig úgyszólván minden kiemelkedő pont betekinthető, a megye rónája irányában pedig a Hernádon túl fekvő dombvonulatok láncza nagy területen végigpillantható a hegy ormáról.

A környezet köze, mint általában az egész hegláncz, az *Orthoklas-Quarcz-Trachit*. A főgerinczen s ennek magasabb nyulványain szálban találjuk e közetet, mely réteges szerkezeténél fogva kisebb-nagyobb tömbök- s lapokban egymásra hányt tömegekben hever egymáson, eredeti fekvőhelyen. Ezen közet e heglánczban helylyel-közzel módosul, de leginkább az Orthoklas-Oligoklas-Andesin fluidal szövettű, fehér alapanyagú típus az, mely itt előfordul, némely helyen hialinos módosulatban is megjelenvén. A trachitmódosulat Obszidiánja egyes szferoidos gömbös módosulatokat képez a szomszédos Tályán, Tolcsván, hol még a szőlők talaja is nagyobbrészt ebből áll. Maga az Obszidián Tokaj-Hegyalján, Szántón és Baskón a legnagyobb változatosságban, a legfeketébbitől egész a szürkébe, sőt pirosba menő színekben is előfordul. Az Obszidiánnal párhuzamosan előfordul a szurokkő és a perlit, ezekkel összefüggésben pedig a Lithoidit, mely voltaképen devitrifikálódott Riolit s a melynek kitünő tanulmányozási helye a szomszédos Erdő-Bénye, Talya, Tarczal és Olasz-Liszka.

Az arki völgy trachit-köze között nagy mennyiségben fordul elő továbbá a tűzkő, a jaspis, a durva quarcz, a viasz és réteges opál, a szőlők talajában, a mállott s fehér színű agyagban, kisebb-nagyobb gömbökben az obszidián. Ezen ásványok kisebb-nagyobb tömbökben hevernek a patakok medreiben is, mert ezeket a víz rohanó árja nagy esőzések s tavaszi hóolvadások idején még a hegláncz magasabban fekvő területéről, részben a telepek kulturtalajából, elég nagy mennyiségben alásodorja.

Eredeti fekvő helyén is lelhetni itt tűzkövet mint zárványt s az opált keskeny réteges lerakódásban azon szekérút mentén, mely Váraljáról a Magaska s a Bányhegy alatti völgyön keresztül Baskó község felé vezet s a mely út mélyen van bevágódva a hegység közetébe. E bevágás tárta fel helyenként a közetek rétegébe lerakódott opált s az aluminium hydrosilikátnak azon fajtát, mely *Allophanak* neveztetik s a mely ásvány külső habitusára nézve nagyon hasonlít az opálhoz. Ezekből akárhány kitört darabot mozdít tova a fuvaros szekérnek kereke s számtalan példányt lehet azokból Boldogkő-Váralja utcáin összeszedni.

Az amorph quarcz azon faja, mely *flint*-nek neveztetik, nagy mennyiségben található az arki völgyet észak felől határoló dombláncz oldalában a Tóhegygyel szemben, Arka községen alul, körülbelül ott, hol a patak az említett hegyet félkörben fogja körül, Boldogkő-Váraljától tehát körülbelül 3 km. távolságban.

A dombvonulat Arka községet Korlát falutól választja el; a patak felé elég meredek lejtővel esik s e lejtőkön a környék lakói szőlőt műveltek, a tetőn pedig, mely jókora kiterjedésű fennsík, gabonane-műeket termesztnek.

A szőlőkertek talajában helylyel-közzel kisebb-nagyobb gödröket, aknaszerűen bevájt üregeket láthatni. Ezek közül némelyik 10—15 méternyre is benyúlik a hegy közetébe; némelyiket földdel s kötőmelékkel töltötték be a szőlőművészek, némelyik fölé szőlőgarádot építettek s csak némelyikük maradt föltárva, láttatni engedvén, hogy itt oly üregekkel van dolgunk, melyeket a közet kiemelése céljából vájtak az emberek a hegy oldalába. Az üregek alján nagy számban hevernek a tűz- és szarukő-darabok, közöttük oly példányok is, melyek több métermázsát nyomnak. Keresztül-kasúl hányt s összevisszatördelt tömbjeiken az emberi kéz munkája kétségbevonhatatlanul konstatálható. Sok példányon hosszú pattintások nyomai észlelhetők s a szilánkok, melyek a köpengék feltűnő jellegét mutatják, szanaszét hevernek az üreg alján s a vágások környékén, sőt oly kisebb-nagyobb magkövek is észlelhetők a tárnák közelében, melyek durva ütésekkel s hosszabb-rövidebb pattintásokkal vannak nagyjából megmunkálva.

Nyilvánvaló, hogy mindazon köeszköz-töredékeknek, melyek oly feltűnő nagy számban hevernek itt s borítják a Váralja körül fekvő telepeket is, s a melyeket ezek kulturtalajából a hegylejtőkön az esővíz kimosott, nyersanyaga ezen üregekből került ki. Az ősemlék, ki e vidéken tartózkodott, üzemszerűleg folytatta itt a bányászatot. O tárta fel azon tárnákat, melyek a hegyoldalban, kisebb-nagyobb mélyedések

alakjában, ma is előttünk állanak, hogy hozzá juthasson azon kőanyaghoz, mely oly nagy szerepet játszott fegyverkezésében s háztartásában és a mely kőzet reája nézve úgyszólván nélkülözhetlen volt.

A kibányászott követ ott helyben nagyjában kialakítván, alkalmas formában magával vitte tovább, hogy kedvező helyen és időben a szükséghez képest megmunkálja. S valóban, az e kőzetből alakított magkövek, kisebb s nagyobb tömbök egész raját fedezhetni fel a Tóhegy kulturtalajában, a Leányváron, a Sombereken, az Ór- és Bányahegyen oly idegen kőzet szomszédságában, a melylyel ennek semmi petrográfiai s geológiai összefüggése nincsen.

Miután e környéken ezen kőzet feltárulása teljesen ismeretlen, a bányák nyitásának ideje pedig emberemlékezetnyi időre vissza nem vezethető, konstatálhatjuk, hogy az arkavölgyi flintkő-bányászat említett tárnái a praehistorikus korba nyúlnak vissza. Igaz, hogy itt a történelemelőtti bányászatnak oly ekklatáns bizonyító eszközeire eddig nem bukkantunk, a minőket találtak például a franciaországi Mur-de-Barrez melletti Bellevueben, Grand-Pressignyben stb., továbbá Belgiumban és Angliában, a hol a praehistorikus tűzkő-bányászok kézi szerszámaikat is felfedezték, ámde itt mellettünk szólnak a tipikus nucleusok jellemző hosszpattintásai, mellettünk szólnak a telepek kulturtalajában intakt állapotban talált más kövek tökéletes analógiai, melyek míg egyrészt igazolják a kőzet azonosságát, másrészt igazolják az eredet közösségét is.

Boldogkő-Váralja topographiájának teljessége érdekében ki kell terjeszkednünk még a közlekedés természetes eszközeinek méltatására is. Daczára, hogy e község két irány felől magas hegyekkel van körülakva, még sincs az elszigetelve, mert a hegyeket bár mély, de a közlekedésre alkalmas völgyek szelik át s miután ezek mindnyájan keresztvölgyeket alkotnak, kell, hogy lényeges szerepet játszottak legyen azon vidékek összekötésében, a melyek között elvezetnek s a melyekről tudjuk, hogy a praehistorikus korban néptelenek nem valának. A Tekeres-völgyön át a Bányahegy és Somberek aljában Baskó községhez juthatni. Fentebb említettük, hogy itt nagy mennyiségben található az obszidián, most megjegyezzük, hogy ez, egy Baskóval közvetlen határos hegyhátat teljesen elborít úgyannyira, hogy a felhasogatott példányok alkalmas megvilágítása mellett valósággal csillog a tető. Baskóról a *Sima* nevű major alatt elvezető völgyön át az Aranyosi völgyhöz, tovább kelet felé pedig *Erdő-Bényére* vezet a nyílt út. Innét könnyű szerrel lehet eljutni *Erdő-Horvátiba*, *Tolcsvára*, *Tályára* s le egészen *Tokajig*, vissza északra pedig *Szántóra*, a honnan alig másfélóra az út vissza Váraljára. Vagyis a hegyeken keresztül Boldogkő-Váraljáról a Hegyalja keleti oldalán, a Bodrog és Tisza mentén fekvő községek, minden nehézség nélkül megközelíthetők. A praehistorikus népek stratégiájában pedig a hegyi utak szerepe elsőrendű.

II. A telepek.

Boldogkő-Váralja egyik telepénél is igazolva látjuk ama tényt, hogy a praehistorikus erődítmények és telepek közül a történelmi korban is felhasználtattak azok, melyek stratégiailag alkalmas fekvésüknél fogva el nem kerülhették a figyelmet. Középkori váraink nagyrésze oly pontokon épült, melyek már a praehistorikus korban szerepet játszottak, innen magyarázható tehát ama jelenség, hogy a várromok színhelyén praehistorikus emlékekre akadunk.

A boldogkőváraljai Várhegy is ilyen települ szolgált s már a történelem előtti időkben lakott volt. A hegy oldalában eszközölt szőlőművelés számtalan durva edénytöredéket hozott napfényre, melyeknek jellege a történelem előtti idők kulturájára vall. A későbbi építkezés a hely kulturtalaját végkép elpusztítván, ma már a hely praehistorikus voltát csak azon töredék-emlékek igazolják, melyeket szóróványosan vet fel itt-ott a megbolygatott és kifosztott talajból a földműves ásója. Egy néhány durva szemeséjű, kezdetleges ékítményű edénytöredéken kívül e helyről más emlékek nem is tudok beszámolni, mely a neolith kort jellemezné. A bronzkort már jelentékenyebb leletek képviselik, mert szőlőrigolirozás közben aranytekercesekre s láncszemekre bukkantak itt, melyek minthogy értékesek voltak, inkább felköltötték a közfigyelmet.

Ezen emlékekről megemlékeztem már az Arch. Értesítő 1895. évfolyama 246—247 lapjain, a hol egy arany láncszem ábrában is be van mutatva. Ugyaninnét került ki egy hatalmas urna is, mely Jaczenkó Mihály földmíves adománya folytán a kassai muzeum egyik ékessége.

A Várhegygyel szomszédos Cserák oldalán elterülő szőlőkertek művelése által is sok prähistorikus cserép jutott napfényre s miután a hegy teteje településre alkalmas lapályt képez, szükségesnek mutatkozott annak szakszerű megvizsgálása.

A Cserák az arkai völgy felé meredek lejtővel esvén, ezen oldalról csak nagy fáradsággal mászható meg. Könnyen föl lehet azonban jutni tetejére, ha az ember a Várhegyet észak felől megkerüli s azon a lejtőn igyekszik fölfelé, a mely az Örhegy felől húzódik a magaslat irányában. Maga a tető egy 50 lépés hosszú s 20—30 lépés széles, lapályos, pázsittal benőtt fennsík, mely csupán a község felé eső területén sziklás. A talajt húsz cméter vastagságú sötétbarna kultúrréteg borítja, melyből a megásott próbaárok szén- s hamurétegen s egynehány cizfrázatlan s durván kiégetett edénytöredéken kívül egyebet nem tudott felmutatni.

Mások a viszonyok a Tóhegyen. Ez a hegy tulajdonképen a Magaska nyugot felé lejtősödő oldalának egy fennsíkszerű ága, mely a Tekeres és arki völgyek közé ékelődik be. A fennsík legkeletibb pontja 439 m., legnyugotibbja pedig 367 m. magas; mindössze tehát 1.6 km. hosszúságában csupán 72 méterrel esik nyugot felé s így oly domború hátú, szelid esésű fennsíkot képez, mely kiválóan alkalmas volt a településre. A fennsík átlagos szélességét 0.7 km-re tehetjük. E méretekből kiderül, hogy a fennsík 1.12 km² területű, tehát felülete körülbelül 1.112,000 m.² ide nem számítva a lejtős oldalakat, melyeken a település lehetetlen volt. A Tóhegy imént említett fennsíkszerű területéből két csúcs emelkedik ki; ezek közül a legnyugotibb az, melynek tövében a fentebb leírt medenczét találjuk, melytől az egész hegyhát nevét kölcsönzé. Az ettől mintegy 100 lépésnyi távolságban dél felé eső csúcsot *Leányvárnak* hívja a néphagyomány. A Leányvár s a Tóhegy közötti terület vályúszerű mélyedés, melynek legmélyebb pontjain feküdt a tó, megdagadt vizét nyugati irányban a meredek hegyoldalon öntvén alá az arki patakba.

Az imént említett két magaslat talaja minden ponton 20—30 cm. közt váltakozó kultúrrétegből áll, mely szénfekete színével, porhanyós földjével azonnal előtűnik, ha a felette elterülő vékony gyeppamlagot felszakítjuk. A sziklák meredek zugaiban az esővíz a kultúrréteget fokként lemosá s legörgeté az alantabb fekvő területekre, feltárván egyszersmint a kultúrtalajban elszórtan feküdt kő- és cserépeszközök közül különösen az előbbieket nagy számát, a tüzelő helyeket és az agyagtapaszkodásokat. A kultúrréteg úgyszólván teljesen sértetlen állapotában van meg a magaslatok vízszintes nivóin, a hol a legvastagabbnak is bizonyult, mert e területen a víz szintező hatását nem érvényesítheti úgy, mint a lejtőkön.

A fennsík egyéb területének lapályos része őstalaj és azt a világossárga színű földet tünteti fel, mely az egész környéket jellemzi. A tüzelésnek, a huzamosabb letelepülésnek és a hajdani kézmű-iparnak nyomaival e sárga rétegekben nem találkozunk, de hogy az egész fennsíkszerű hegyhát a Leányvárral s a Tóhegygyel együtt szerepelt a prähistorikus ember településében, azt bizonyítja ama durva kővekből emelt *kőfal*, mely ellipszisalakú gyűrűben veszi körül a hegyhátat azon oldalokon, a hol ennek lejtői menedékesebbek. A környék népe *avar gyűrűnek* nevezi e körhányást, de hogy ennek semmi köze sem volt az avarokhoz, az a hely természetéből s a leletek által eléggé beigazolható.

E *kőfal*, mely egymásra hányt durva trachit-tömbök halmazából áll, körülbelül két kilométernyi hosszúságban övezi a fennsíkot két oldalról, t. i. a hegyhát azon oldalairól, a hol ez könnyen megmászható, míg a meredek partok fellépésénél megszűnik. Kezdetét a Leányvár nyugati tövében veszi s innét kiindulva fél ellipszis alakjában vonul keletnek, a Magaska lejtős oldalai alá, a honnan északnak fordulván, az arki völgy felé halad, azon terület felé, melyet *Czankrének* neveznek. Itt két ágra oszlik. Egyik ága nyugatnak, a másik keletnek tart, de csakhamar véget ér mindkét irányban.

Némely helyen egészen lapos, más helyen megüti a másfél méter magasságot. Alapja a legszélesebb s növekedőben mind keskenyebb leszén úgy, hogy épen megmaradott részének keresztmetszete körülbelül az ellipszis felét tünteti elő. Helyzetéből világosan kiderül, mi volt rendeltetése, t. i. mester-

ségesen elzárni a fennsíkot a megközelíthető oldalakról, tehát rendeltetése védelmi jellegű, a mi már abból is kitűnik, hogy a hegyoldalak azon részein, melyek meredekségüknél fogva csak nagy fáradsággal megmászhatók s így megostromolhatlanok, egészen hiányzik, mint a hogy nem is volt szükség arra a természet által védett ezen pontokon.

A kőhányás által övezett belső terület képezte az ősember tartózkodásának színhelyét. Ő maga a tó környékén emelkedő Leányváron s a Tóhegyen álló méhkas alakú házikókban lakott, míg barmai a körülkerített nagy terület pázsitján legelésztek, a kőfal által védetvén meg egyszersmint az elszéledéstől. Foglalkozása a telepek kultúrta talajában s annak felszínén ezer számban heverő tanújelek szerint nyilvánvaló: a hegy lábánál feltárt bányák által szolgáltatott tüzkövet itt dolgozta fel, itt készítette a hegység arra alkalmas, táblaalakú trachitközetéből az őrlőköveket, itt égette agyagedényeit s állította elő a csiszolt kőeszközöket, a melyekhez az alkalmas kő bőven akadt a hegységben s a közeli vidéken.

A szilánkok rendkívül nagy számban szanaszét heverő tömege, mely különösen a Tóhegy ülszerű meredek sziklái környékén a talajt a szó szoros értelmében behinti, továbbá a nagy mennyiségben felépő félig kész, vagy munkaközben eltörött őrlőkövek sokasága azt bizonyítja, hogy ott a kőeszközök *gyári módon készültek*, vagyis oly mennyiségben, hogy azok önkéntelenül az *exportüzlet* gondolatára vezetnek. *E telep valószínű kőeszközfábrica*, mely messze tájakra szállította el ezikeit s a melynek szállítási iránya — úgy vélem — a Hernád egész hosszvölgye, méginkább azonban a kőszegény Alföld volt.

A *Bárányhegy* délről határolja a Tóhegyet. Mindkettőnek lejtői a Tekeres szűk völgyébe vonulnak alá, mely völgy kettőjük között a választó határt képezi. Észak és kelet felől majdnem háromnegyedrészben víz által van körülveve, mert előbbi oldalán a Tekeres-patak öntözi lábát, utóbbi irány felől pedig a Sár-pataknak egyik ága locsolja. Déli része a Falu-hegyhez csatlakozik s a két csúcs között, körülbelül a fele részén vezet el kacskaringós kanyarulatokban az a szekérút, mely a Bárányhegy mögött fekvő Somberek nevű tetőt megkerülve a Sima majortelepre, innét Sima községbe s tovább az Aranyos völgyébe vezet.

A Bárányhegy 234 méternyi relatív magas, lapított kúpalakú hegy, melynek nyugati lejtői közvetlen érintkezésben állanak az arki patak által keresztül szelt síksággal közvetlen a község felett, úgy hogy ennek szántóföldei a lejtőkkel közvetlen érintkezésben állanak. A hegy lejtősebb oldalai a Sár-patak völgyébe s a róna felé esnek, míg szelidebb lejtővel bíró része a Tekeres-patak felé néz. Innét közelíthető meg felszíne a legkisebb fáradsággal, mely természetalkotta lépcsőzetes kettős fennsíkból áll úgy, hogy a második fennsík karimaszerű párkányával meglehetősen meredekséggel emelkedik ki a hegy tömegéből. Ez utóbbinak teteje csaknem vízszintes síkot alkot s párkányzatán egy ellipszis alakban körülfutó kögyűrűt találunk, mely mindenben megegyezik a Tóhegyen lévővel. E körfal a belső terület megvédésére készített, feladata tehát itt is védelmi jellegű, a terület tehát tulajdonképpen *mentsvár*.

A Bárányhegy nyugati lejtőinek tövében, a szántóföldek talaján, nagy mennyiségben szedhetni a durva szemcséjű prähistorikus edénytöredékeket, magán a Bárányhegyen pedig, a kögyűrűn belül fekvő területen, több darab őrlőkö töredékét konstatáltam, de nem találtam meg azt a vastag kultúrréteget, mely a Tóhegy főbb pontjain oly tetemes vastagságban jelentkezik.

Nyilvánvaló tehát, hogy e helyütt a lakótelepek tulajdonképpen a nyugati lejtők alján, az imént említett szántóföldek területén feküdtek s különösen azon a tájon, a hol a Tekeres-patak az Örhegy lábánál a völgyből kilép s a hol ma az úgynevezett Kakasmalom áll. Maga a Bárányhegy az ő falgyűrűjével egyrészt veszély idejében mentsvárul, másrészt pedig a hegy két oldalán elvezető átjáró megvédelmezésére szolgált. Segítségül volt e szerepében a tőle körülbelül 2 kilométerrel hátrább fekvő *Somberek* nevű tető, mely szintoly erődítmény, mint maga a Bárányhegy.

A *Somberek* képezi e csoportban a harmadik telepet, mely a maga 619 m. magas kúpjával domináló helyzetben emelkedik a környék hegyei fölé, csupán a Magaska által mulatván felül magasság tekintetében. Széles s több csekélyebb mélységű harántvölgygyel tagozott testével észak felől a Tekeres völgye,

dél felől pedig a Sárpatok völgyén áthúzódó szekérút által határoltatik. Ez utóbbi út a Sárpatok forrásánál magasan felkanyarodik a hegy lejtős oldalában, úgy, hogy annak legészakibb kanyarulata a hegycsúcs közvetlen közelében húzódik el az u. n. Disznóverem-tető irányában, melynek lejtős hátán vezet azután le a simai majorságig, a hol a főúthoz csatlakozik. A Disznóverem lejtői szeliden bocsátkoznak alá a Tekeres völgyébe s településre elég alkalmas területül mutatkoznak; szemben velök, a Tekeres-patakon túl, a Magaska keleti határait alkotó és *Sós veremnek* nevezett hegycsúcs alatt, emelkedik a 483 méter magas *Akaszító-domb*, mely nevét azon prähistorikus lelettárgyaktól nyerheté, melyek e hegy lejtős oldalából kikerülhettek s a melyeket a tudatlan nép babonás félelmében borzalmat keltő elnevezésekkel szokott illetni.

A Somberek legmagasabb csúcsa egy csonka-kúpszerű fennsík által van alkotva. A meredek lejtők felső határán egy ellipszis-alakban körülfutó falgyűrűt találunk, mely a fennsíkot bekeríti. E falgyűrű is mindenben hasonló a Tóhegyen, vagy a Bárányhegyen lévővel s rendeltetése itt is stratégiai volt.

Hátra volna még a két Örhegyről valamit szólnunk. Az első a Várhegytől körülbelül félkilométernyi távolságban fekszik észak felé azon utak mentén, melyek *Korlát* és *Arka* községek felé vezetnek el. Nyugati lejtőivel a Szerencs-patakhöz ereszkedik alá, míg keletnek az arki patakot szegélyező dombvonulat meredek oldalaival áll összefüggésben. — Exponált helyzete s a nagy távolba kilátást nyújtó 271 méternyi abszolút magassága nagyon is alkalmasnak tették arra nézve, hogy prähistorikus őrállomásul szolgálhasson s hogy ilyes valam illehetett, bizonyítja egyrészt neve, másrészt ama számtalan edénytöredék, melyet lejtős oldalaiból a földmíves kapája olykor-olykor felszínre hoz. Véderőművet nem látni rajta.

A második Örhegy egy meglehetősen hosszú s keskeny földhátat képez a Tekeres völgye s azon út között, mely a Tóhegy oldalában a hajdani szőlőkertek irányában vezet a Magaska felé. Nyugat felé lejtősödő oldala a község déli szélén álló gróf Zichy-féle kastélyhoz nyúlik alá s miután a lejtők vastag termőréteggel borítvák, földművelésre használatnak. — A földmíves eszközei, valamint a lejtőn lefutó esővíz a prähistorikus edények számtalan töredékét hozták itt napfényre, melyek épen oly települő helyre utalnak itt is, a minőről megemlékeztem a Bárányhegy tárgyalásánál s a melylyel ez szerves összefüggésben is állott.

Az imént leírt telepek s véderőművek Boldogkő-Váralja legközelebbi vidékén terülnek el. A hegy-láncz petrográfiai szerkezeténél fogva ezekkel összefüggő s település- vagy véderőművekre czél szerűen felhasználható távolabbi magaslatokat nem volt alkalmam megvizsgálni, de valószínűnek tartom, hogy a helyszíni szorgos kutatás e vidéken az egymással láncszemek módjára összefüggő telepek egész sorát tudná felfedezni s azok jelenlétét, összefüggését, sőt talán összetartozottságát is az egész Hegyalján képes volna kimutatni. A hazánk teljesen kömentes, vagy kőszegény vidékein felfedezett köemlékek provenientiájának érdekében valóban kíváncsok is volna a Hegyalja őskori telepeinek tüzetes átbuvarlása s ezzel kapcsolatban, az itt előforduló s különösen azon kőzetek typológiai tanulmányozása, melyek a prähistorikus eszközök készítésében szerepet játszottak.

III. A leletek.

A boldogkőváraljai neolithkori telepek eddigelé fölfedezett leletei nyolcz csoportba oszthatók, u. m. a *tapaszok*, *örlőkövek*, *agyagedények*, *nuclaeusok*, *szilánkok*, *simító kövek*, *csiszolt kőeszközök* és *aranytárgyak* osztályába. Ezek közül az aranytárgyak szorosan véve nem tartoznak ugyan az újabb leletek sorába, mert régebben s elszórva találtattak a telepeken, mégis fel kellett azokat vennem, hogy a jelen sorozat teljes legyen s így hű képét szolgáltatssa a lelőhelynek.

1. Az *agyagtapaszok* szórványos töredéke már a Várhegy talajában konstatáltatott. Az évszázadokon át folytatott szőlőművelés azonban a talajt át és átforgatván, ezek csak diónyi nagyságú lekoptatott

élő gömbökben tűntek itt élő a szőlőgarádok fokain s a mesgyékben. Teljesen tipikus példányokban a Tóhegy kulturtalajában több darabot észleltem belőlük. Mindannyia élénk vörösre volt kiégetve s némelyikük 10—12 centiméter hosszúságot s 6 cm. szélességet is elért.

Felületükön gyakran tapasztalható az a homorú benyomás, mely vesszőtől, ág-, vagy vastagabb galytól származott, így tehát nyilvánvaló, hogy rőzséből font kunyhók falaiból valók. — Ily agyagtapaszkot bőven lehet szedni még a Bárányhegynak a község felé néző lapályos lejtőin is, a hol az ásatást maga az esővíz végzi, sebes aláfutásában lemosván azokról a porhanyós talajt.

2. *Edények* töredékei a telepek összes területén észleltettek. Ezek törési lapjaikon azon homokszemcséket tüntetik elő, melyek a prähistorikus cserepek jellemzői. Vastagságuk különböző. A legdurvábbak 1·2 cm-ternyiek, a legvékonyabb példányok átmérőit 0·2 cm-t. tesznek ki. Többnyire erősen kiégetvék s ezek törési lapjaikon belül fekete színt mutatnak. Vannak azonban olyanok is, melyek az égetés magas fokát nem mutatják s inkább sárga és sárgásbarna színbe játszanak.

Megjegyzem, hogy az agyagkúpoknak azon fajtáját, melyet «tűzi kutyá»-nak nevezett el egyik tudósunk, s a melyekből egy példánynak töredékei a Cserák oldalából kikerült, ide, az edények csoportjába, osztom. A szőlőrigolozás alkalmával, a legdurvább edénytöredékek társaságában talált conus jóllehet töredék, mindamellett előtűnteti, hogy ép állapotában kúpalakkal bírt, melyről a szokásos átfűrés sem hiányzott.

A töredékek a legkülönbözőbb alakú és nagyságú edényekre engednek következtetni. Vannak közöttük egészen nagy öblös, kisebb hordóhoz hasonló példányok, melyek félzsemlye alakú páros füllel bírnak az edény sima pereme alatt. (1. 2. 3. ábra). A legnagyobb példányok, melyek víz- és magtartó-kül szolgáltak, cifrázva nincsenek; faluk síma, mely legfeljebb durván van megcsiszolva a simító eszközzel. A kisebb edénypéldányok töredékei néha cifrázottak. Az ékítő elemek legtöbbször a benyomott pontok által előállított szalag, továbbá a párhuzamos ívekből alakított s az edény legöblösebb részén körben futó vonal, végre a dudor, mely négykrajcáros pénzdarab nagyságban van csekély kiemelkedéssel reá ragasztva az edények oldalaira. (10. ábra). Az ilyen dudor körben fut az edény falain, átmetszetében féllencséhez hasonlít s mindig ugyanazon agyagnemből van előállítva, melyből maga az edény készült. Megjegyzésre méltó dolog, hogy a cifrázott töredékek mindig vékonyabb falú edényekre engednek következtetni s hogy minél komplikáltabb a díszítés, annál finomabb az agyag gyurmája, melyből az illető edény készítettett. (4—13. ábra).

A szabadkézzel benyomkodott pálczika nyomait feltűntető edénytöredéket (4. ábra) a Várhegyen, a párhuzamos vonalakkal s féllencse alakú púpokkal ékített példányokat pedig a Tóhegy legmagasabb pontján elterülő kulturrétegben szén és hamu között találtam. (10. 11. 12. ábra). Ezen díszítésmód már a fémek ismeretére vall. A telepeknek úgyszólván minden egyéb területén előfordult cserepek cifrártlanok voltak, kivéve egy példányt, mely a Bárányhegy tövéből való s a mely szabadkézzel bekarczott egyenesekből álló szalagok alakjában viseli magán a cifrázatot. (9. ábra).

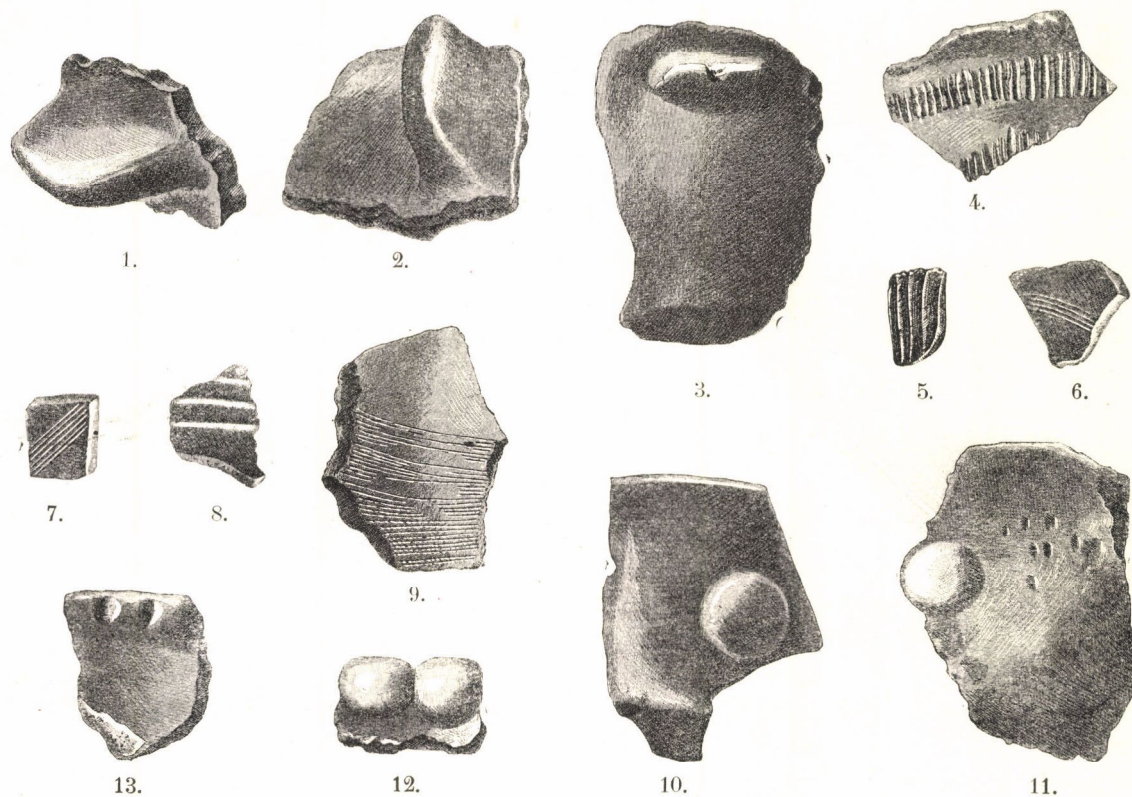
Ezekon kívül a Tóhegyen lelt edénytöredékek közül jellemző egy apró, félzsemlye alakú füllel bíró, agyagtálnak maradványa, mely kiegészítve felül 22, az alján pedig 10 cm. átmérővel bír. Fenekén világosan konstatálható, hogy az szabadkézzel, korong nélkül, készült. Színe sárgásbarna, gyurmája durva, homokos agyag, mélysége 6·5 cm.

Az említett cifrázott cseréppéldányokon kívül találtatott továbbá oly töredék is, mely oldalán, csekély távolságban a szájniylástól, 1·5 cm. átmérőjű rátapasztott félgömbök által van ékítve; továbbá olyan, mely vastag szájánál körbe futó s egyszersmint egymással szorosan érintkező félgömbökkel cifrázott, (12. ábra), végre akadt egy kis töredékben olyan is, mely kiálló bordával van ékesítve. Úgy tetszik, e legutóbbi példány korongon van előállítva, jóllehet e körülményt biztosra eldönteni nem lehet, mert erre a kezünkön lévő példány igen kicsiny s hiányzik a fenék, mely e tekintetben biztosan tájékoztat. Végül több példányon találtam meg a fülnek azt az alakját, mely cserépedényeinknél mai napig is divatban van.

A Leányvár, a Cserák tetőin elterülő kulturréteg, továbbá a Várhegy lejtői, a Bárányhegy és az Órhegy tövében elterülő, húmusszal vastagon elborított talaj néhány kapavágás után ontja a prähis-

torikus cserepet. Szabályul lehetne itt felállítani, hogy a falgyűrűvel övezett hegysíkok legmagasabb pontjain s az ily mentsvárak oldalában vagy aljában elterülő s településre alkalmas lejtőkön mindenütt ott találni azt a vastag szén- s hamuréteget, mely az őrlőkövek, a cserepek s kőszilánkok, csiszolt kő-eszközök és agyagtapaszoknak úgyszólván tárházául szolgál. — Világos ebből, hogy az ember tanyáiul ezen területek szolgáltak s magának a mentsvárnak biztos falain belől csak akkor keregett ez menedéket, ha külső okok, idegen törzsek, vagy ellenséges népek támadásai által erre kényszerítve volt.

Ki kell itt térnem az e cím alá tartozó korábbi leletek megemlítésére is. A 70-es években Jaczenkó Mihály földműves állítólag a Cserák oldalában eszközölt szőlőművelés alkalmával, rigolirozás közben, egy hatalmas urnát talált, mi azért jelentékeny a maga nemében, mert teljesen ép s minden részében sértetlen állapotban került napfényre. Ezen urnát találója a kassai muzeumnak ajándékozta, a hol az

most is őriztetik. Magassága megüti az egy métert; öblének átmérője (a szélesebb részen) lehet 70 cm. Színe szürkés-fehér, agyagja keményre van kiégetve s a simító eszköznek rajta konstatálható párvonalos nyomaiból következtetve valószínű, hogy korongon készült.

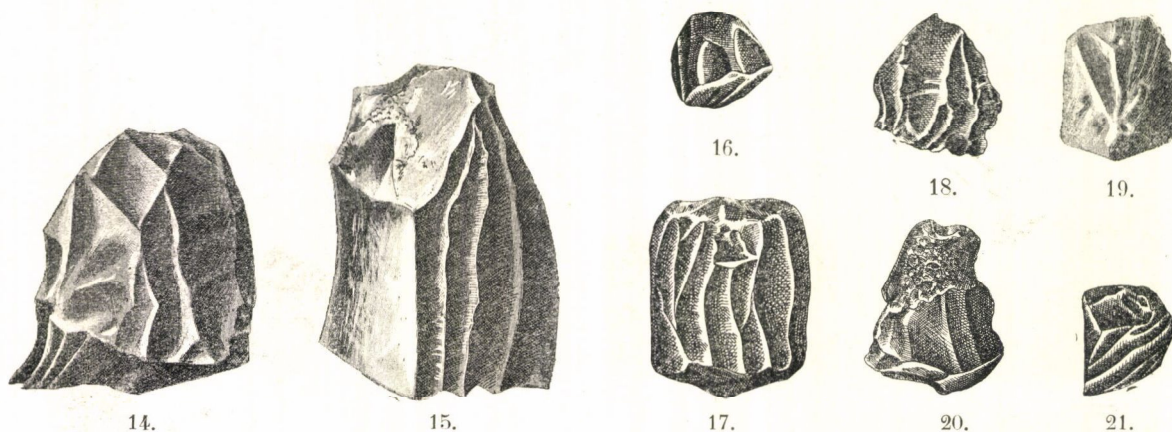
Jaczenkó állítása szerint a Cserák oldalában ő még két kisebb urnát is talált, melyek fekete földdel s a föld közé kevert apró csontdarabkákkal voltak megtöltve. E leírás után temetkezési urnák lehetnek. Ezek elkallódtak.

3. A *nuclaeusok* anyagául a flint és az obszidián szolgál. Az előbbiből hatalmas példányok láthatók s ezek legderekabbjaiul azon tömbök tekinthetők, melyek az arkavölgyi tűzkőbánya gödreiben s azok körül elszórtan hevernek, de mindig a megmunkálás nyomait viselik magukon. E nagy tömbök szolgáltatták a kisebb magköveket, melyeket a bányász durván még ott helyben megmunkált s csak miután azt a kellő formára kialakította, vitte magával a Tóhegyre, a Leányvárba, a hol azután hozzáfogott a szilánkok lehasogatásához.

A *nuclaeusok* általános alakja az alapjánál széles s fölfelé mindinkább keskenyedő kúp; nagysá-

gaik változó. A legtipikusabbak, melyeket a sok közül kiválasztanom sikerült, 7, 8 és 13 cm. magasság között váltakoznak. És a mily magasak, oly hosszú pattintások nyomait lehet rajtuk konstatálni, melyek rendszeren függélyesen fölfelé, majd hátra felé, a kúp csúcsa irányában hajolva haladnak. A nyert pengék tehát csak ritka esetben voltak egyenesek. (14—21. ábra).

Az imént leírt tűzkő nuclæusok mindig nagyobb szilánkok nyerésére használtattak. A számtalan példány között, mely e telepeken szedhető, alig akadtam 7 cm-nél kisebb példányra, vagyis olyanra, melyet a szilánkok leszedése által 7 cm-nél kisebbre koptattak volna. Világos tehát, hogy a nyerendő szilánkok minimális mérete a 6—7 cm-nél nem igen szállott alább, tehát a tűzkő anyaga a hosszabb pengék készítésére használtatott. Az apróbb tárgyak — kisebb pengék, nyílhegyek stb. — előállítására az obszidián szolgált. A nuclæusok, melyek e kőből alakítvák, rendszeren aprók. (16. 18. 20. 21. ábra). Az általam talált példányok legnagyobbika — a pattintás hosszának irányában mérve — 4, a legkisebbike pedig 2·4 cm-t tesz ki. Alakjuk éppen mint a tűzkőből készültekénél, a felfelé keskenyedő kúp. Az egészen tipikus példányok alapja mindig kör s e lapon lehet látni az ütések helyét, a mely a szilánk lepattintása céljából rája eszközöltetett. Némely obszidián nuclæus-példány minden oldalról ki van dolgozva s ez esetben világosan észlelhetni, hogy a megmunkálás *körben* haladt. (17. ábra). Kivétetik itt minden olyan eset, a midőn a kőzetet megmunkáló egyén annak anyagában csomóra, ellentálló con-

crétióra talált. Ilyenkor a nuclæus ezen oldalát megdolgoztatlanul hagyta s a szilánkok lepattintását azon oldalakon végezte, a melyeken a kőzet homogén anyaga erre alkalmasnak bizonyult.

4. A szilánkok szorosan összefüggnek a nuclæusokkal, a melyekről azok ütés által lepattintottak. Itt csupán azon körülmény említendő meg, hogy ezek éle a lepattintás után utólagos megmunkálással soha sem idomítottatott, vagy legalább nem tudtam oly szilánkra bukanni, melyen az utólagos csiszolást, vagy az élek körül apró pattintások által eszközölt megmunkálást észlelhettem volna. Oka ennek valószínűleg az eszközökre alkalmas kőzet nagy bőségében rejlik, a mely körülmény megengedte azt a fényűzést, hogy a rosszul sikerült, vagy élet vesztett kőeszközt eldobták s igyekeztek helyébe újat s jobbat előállítani.

A telepeken talált szilánkok töredékek s egy-egy pengének, vagy dárdahegynek a darabját képezik. Vannak közöttük oly élesek, hogy még most is átvágják a vastagabb papírt, megfaragják a fát is, a legtöbb példány azonban tompább élű, mi onnan ered, hogy a szilánk készítése alkalmával a hasadási lapok meglehetősen nagy szöveget képeztek egymással. (22—42. ábra).

A mily nagy számban találhatók a tűzkőből alakított szilánkok, oly ritkák az obszidiánból készültek. A boldogkővárjai telepeken mindössze 4—5 példányban bukkantam reá ezeknek olyan példányaira, a melyek világosan előtűntetik, hogy valamely vágó vagy szűrő pengének részei valának. A legnagyobb ezek között egy 5·5 cm. hosszú példány, (27. ábra) melynek élei a használat miatt fűrészszerűen ki vannak csorbítva; egy másik töredék-penge mindkét éle pedig ütések által van tönkretéve,

mi valószínűleg onnét eredt, hogy a különben erős pengének időközben eltompúlt éleit apró pattintásokkal igyekeztek helyreállítani, a mi azonban nem sikerült. (33. ábra).

5. Az *örlőkövek* anyaga mindig az a trachit, mely szálban lévő állapotban a hegység kőzetét képezi. Két csoportba oszthatók, úgy mint a használatban voltak és a félig elkészítettek csoportjába.

Az előbbiek a telepek kulturtalajában találhatók többnyire eltörött állapotban, de mindig az erős koptatás nyomaival. Ezek közül egy jellegzetes példány felét sikerült megtalálnom a Tóhegy kulturtelepén, melynek alakja a két végén köralakban letompított téglalakjával bír. Hossza 20 cm., szélessége 16 cm., vastagsága pedig 5.5 cm. Miután a töredék körülbelül a felét képezi az egész örlőkőnek,

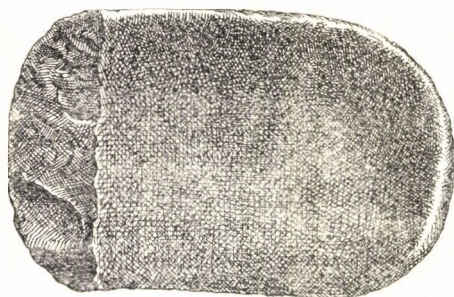

könnyen kiegészíthető ennek valódi hossza, mely esetünkben 40 cm-t teszen ki. Felső lapja a huzamos használat következtében homorúra van kikoptatva; oldala s feneke durva faragással van alakítva, míg hordozható volta mellett csekély súlya bizonyít. (43. ábra).

Az örlőkövek nagy mennyiségben találhatók a Tóhegy körgyűrűjének belső tövében, ott, a hol a sík talaj, a telep belső területének széle a kőfallal érintkezik. Az itt elszórtan heverő trachittömbök között meglepő számmal találtam félig kész, munka közben eltörött örlőköveket, melyeket ott a helyszínen készítettek s miután ezek lelőhelye rendszeren a kögyűrű belső tövében jelentkezik, úgy vélem, hogy az örlőkövek anyagát a kőfal alkalmas tömbjei közül választotta ki a prähistorikus kőfaragó. Három példányt tüzetes vizsgálat alá fogván, kitűnt, hogy ezen kövek két főtypusra vezethetők vissza, úgy mint a köralakúakra és ellipszis idomúakra. Az előbbi közül egy 47 cm. átmérővel bíró pél-

dány, mely háromnegyed részében épen maradt, világosan mutatja, miként készültek a háztartási eszközök.

Miután ezen őrlőkővek felső lapja mesterséges simítást nem mutat s csupán a természet által van ilyenné alakítva, kitűnik, hogy e célra a trachitnak rétegesen hasadó s hasadási lapjaikon lehetőleg síma felülettel bíró lapjai kerestettek ki. A trachitlap nagyságától függött a készítendő őrlőkő terjedelme is, valamint hogy leendő alakjára is ennek két dimenziója volt befolyással. Az inkább hosszú, mint széles példányokból ellipszis —, a négyzetidomhoz közeledőből pedig kör alakú őrlőkővek készültek úgy, hogy annak fölösleges darabjait csak nagyolva, durvább ütésekkel, néha azonban apróbb részletekben lefelé menedékesen megfaragták. Az őrlőkő menedékes oldalai okozták, hogy annak alsó lapja kisebb felületű lett, mint a felső; ez utóbbi rendszeren egyenetlen felületű is, hogy biztosabban lehessen a követ a talajon elhelyezni s ezáltal őrlés közben mozdulatlanságát biztosítani. A két ellipszis alakú őrlőkő közül az egyik átmérője 42, a másiké pedig 65 cm.-nek találtatott. Vastagságuk 12—18 cm. között ingadozik. Összevetve a három példány átmérőit, ezek átlagos hossza 51 centimétert ad. Nagy súlyuk miatt nehezen lévén szállíthatók, egyelőre a helyszínén hagytam ezen példányokat. Nagy számban való fellépésük üzemszerű készíttetésük mellett bizonyít s miután sikerült, de használatban még nem volt példányokat nem találtam, valószínű, hogy ezek távolabbi kőszegény vidékekre elszállítottak s valóban, a Hegyalja trachitjával azonos kőzetű őrlőkőveket nagy számban fedeztek fel hazánk őskori

43.

44.

45.

telepein, gyakran kőmentes vidéken, sokszor oly telepeken, melyeknek kőzetei a trachitokkal nem rokonok s ily eszközök előállítására teljesen alkalmatlanok.

A kőzet typologiai meghatározása s az ásvány-alkotórészek associációja alapján könnyen ki lehetne mutatni ezek vándorutját; különösen Abauj-Tornamégye területén könnyen volnának kimutathatók azon telepek, melyek innét nyerték ezen eszközeiket, s a melyek ilyenmű leletekkel nagy számban dicsekedhetnek. Hogy ez mily fontos volna a praehistorikus népek kereskedelmi s csereviszonyi életére nézve, annak taglalása fölösleges, mert fontosságát önmagában hordja.

6. *Csiszolókövet* csak két példányban tudtam találni. Mindkettő a Leányvár kulturtalajából került elő s egyikük a milyen tipikus, épen olyan tanulságos is. Ennek hossza 9, vastagsága pedig 6×7 cm. Anyaga az a fehér színű quarz, melyet a nép köznyelvén *békasónak* nevez s a mely ásványanyag lekoptatott élű hömpölyökben a folyók kavicsának rendes alkotó része szokott lenni. A szóban forgó példány is ilyen hömpölyt képezett valamikor; alakja tompított végű szferoid lehetett, de utóbb, természetes uton, vagy mesterségesen, derékon ketté töretett, hogy ezáltal többé-kevésbé sík csiszoló lap állhasson elő. Huzamos használata mellett lekoptatott lapjai tanúskodnak s miután annak alsó oldala domborúan, a széleken felfelé s kihajló síkra van csiszolva, nyilvánvaló, hogy azzal domború felületű tárgyakat poliroztak. A csiszoló oldalon is találunk egy hosszabb homorú csiszolt síkot, mi csak úgy keletkezhett, hogy azzal más testek felületét simították s hogy azt hosszú időn keresztül használták ezen célra, arról bizonyosságot tehet a kemény kőzet erősen megkoptatott volta, mi különösen a csiszoló alsó lapján szembeötlő. (44. ábra).

A második egy 7 cmnyi hosszú, sárga kvarczitból álló példány, már kisebb mértékben viseli magán a használat nyomát. Alakja olyan veséhez hasonlít, mely hosszában van keresztülmetszve s épen ezen metszési lap az, mely csiszolásra felhasználtatott. Miután ezen csiszoló felület szélei is fölfelé hajolnak, nyilvánvaló, hogy ez is, mint fentebb leírt társa, domború felületű tárgyak simítására használtatott. Kopásának csekély fokából következtetve, valószínű, hogy az agyagedények falait egyengették vele. (45. ábra).

7. A boldogkőváraljai telepeken általam kiásott s utasításaim alapján sógorom, *Edelény Ede* volt boldogkőváraljai segédlelkész által nagy buzgósággal kutatótt s felfedezett *csiszolt kőeszközök* 5 csoportba oszthatók, ú. m. a *síklapú celtek*, a *sík domború celtek*, a *kettősen domború balták*, a *vésők* és végre az *átfúrt* eszközök csoportjába. Szükségesnek vélem az ilyen osztályozást, mert a csiszolás által előállított sík és domború felületek combinációja szabta meg a kőeszköz alkalmazhatóságát s mert a tüzetes vizsgáló előtt csakhamar nyilvánvaló leszen, hogy a síklapú kőékek nem voltak oly czélokra felhasználhatók, a minőkre felhasználták például a sík-domború felületűeket, ezek megint egyéb czélokra szolgáltak, mint a kettősen domború oldalú hasas balták, avagy a vésők s az átfúrt kalapácsok. Szükséges volna e téren is a nomenclatura végleges megállapítása által tisztázni az eszméket, mert ma mindegyik szakember másként — vagy legalább önkényűleg — használja a fogalomhoz fogalmakat a kőtárgyak megjelölésére, s tulajdonképen még ma sem tudjuk, hogy voltaképen mi a celt, a véső, a balta, a kalapács, a kögyalú, a kőkés, a kőék stb, s hogy ezek között mi a különbség. E felosztási csoportokba foglalva tárgyaljuk a telepekből előkerült csiszolt kőeszközöket a következőkben. A neolithkorbéli leletek száma s ezek publicatiója ma már oly nagy, hogy a kőeszközök általános típusok szerint való osztályozása s ennek alapján a nomenclatura végleges megállapítása mi nehézséget sem okozna.

A) *Síklapú celtek*. Minden lapjuk egészen síkra, vagy csak nagyon kevésbé domborúra van csiszolva. Ilyen példány csupán egy találtatott a Tóhegyen. Anyaga: sötétszínű kvarczitpala. Alakja parallelogramma, melynek hosszabb oldala 5·8, szélessége 3·8, vastagsága 0·9. Éle mindkét oldal felől egyenlő méretű csiszolással s úgy van alakítva, hogy az a hossz tengely közepére esik. Használhatósága után lapos (de széles) vésőnek lehetne nevezni, mert keskeny s mély nyílások vésésére alkalmas. (46. ábra).

B) *Sík-domború lapú celtek*. Egyik lapjuk síkra, a másik domborúan van csiszolva. Ha előbbeni síkját alaplapnak, az utóbbit pedig felső lapnak tekintjük, úgy ezen celtek mindenikénél azt konstatáljuk, hogy ezek éle az alaplapnak a felső lap felé irányuló ferde síkkal történt lecsiszolása által nyertett, mi által ezen él, a felső lap domborulatának irányát követvén, többé-kevésbbé ívalakúan meghajlik, tehát nem egyenes vonalú, hanem görbült. Ezen hajlás annál intenzívebb, minél domborúbbra volt a celt felső lapja kialakítva; némely példánynál oly csekély fokú ezen ívalakú elhajlás, hogy az nagyon közel áll az egyenes vonalhoz, más példánynál ellenben a teljes körnek egy jelentékeny ívrészét teszi. Ezen celtek általános alakja oly trapéz, melynek két párvonalas szélét az él s az ezzel szemben fekvő tompa fok képezi, az összetartó oldalak pedig a celt hosszoldalai által alkotvák. Rendeltetésük — szerkezetüknél fogva — nem igen lehetett az, a mi a rendes vésőké lenni szokott, mert épen a vésés munkáját akadályozta meg azok ferdére csapott éle. Véleményem szerint ezen eszközök az állati bőrök meztelenítésére, azok szőrtelenítésének eszközlésére szolgáltak. Alkalmasak lehettek erre a czélra, mert ívalakú éleik s domború felső lapjuk az állati gerezna bőrének megsértését kikerülhetővé tették, míg a szőreltávolítás munkája e gyalúszerű celtek által kitűnően eszközölhető volt.

Sajátságos s figyelemreméltó körülmény, hogy a bodóköváraljai telepeken ezen eszközök fordulnak elő a legsűrűbben. A birtokomban lévő példányok száma hétre rug s miután ezek egymástól többé-kevésbbé eltérők, részletes leírásukat a következőkben adom:

Az 1. számú példány kagylóalakú. Hossza 7·5, szélessége az élnél 4·8, a foknál 3 cm. Anyaga világos zöld, réteges quarcz tartalmú pala, mely a felületen kissé mállott. (47. ábra).

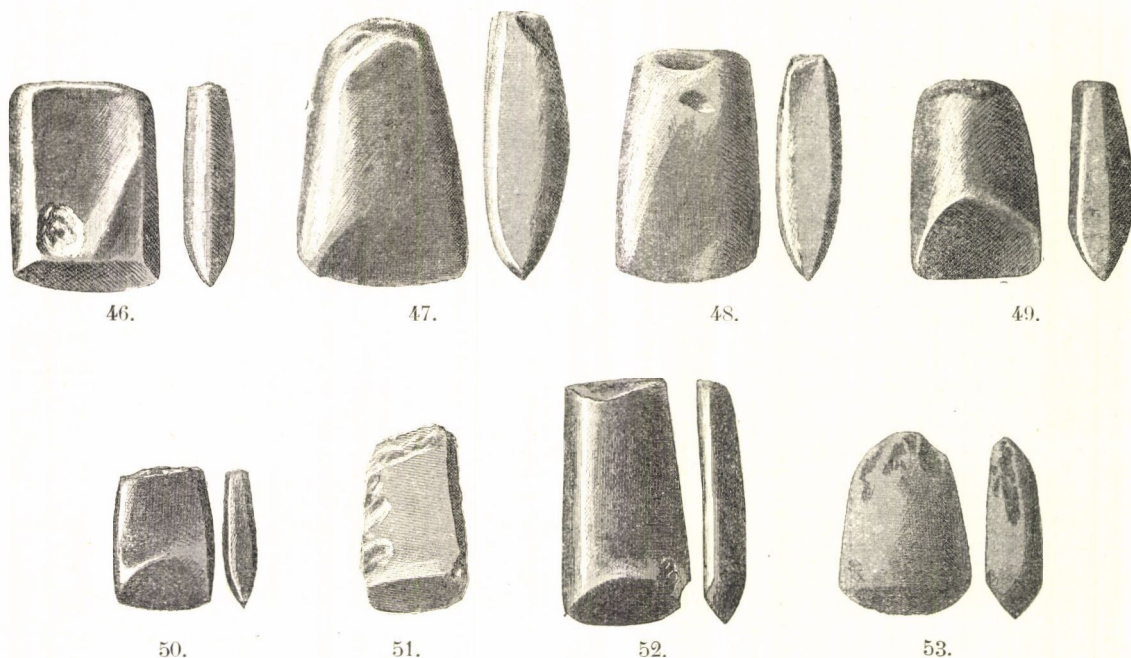
A 2. számú trapézidomú. Hossza 6·5, szélessége az élnél 3·8, a foknál 3 cm. Anyaga világossárga, kvarczdús pala, mely a jaspishoz közelít. Ép példány. (48. ábra).

A 3. számú trapézidomú. Hossza 5·5, szélessége az élnél 3·5, a foknál 2·8 cm. Anyaga sötétfekete quarcz dús trachit. Egészen ép s tipikus példány. (49. ábra).

A 4. számú trapézidomú, törött példány, mert fokánál egy körülbelül 0·8 cmnyi darabja az arra eszközölt ütés következtében, hiányzik. Mostani hossza 4·5, szélessége az élnél 3·7, a foknál, a törés helyén 2·8 cm. Anyaga a sötétzöld színű trachytnak azon kvarcdús félesége, mely *zöldkőnek* nevezetik. (50. ábra).

Az 5. számú, a fokánál s hosszoldalain megsérült példány hossza 4·6, szélessége az élnél 2·6, a foknál 2 cm. Az oldallapokon látható csiszolási síkok tanulságos példát szolgáltatnak az ily eszközök simításának módjára nézve, t. i. ezeknek alsó lapját bemélyített síklapú üregekben mozgatták föl s alá mindaddig, míg a kellő simaságot az eszköz ezen lapján elérte. Hasonló, de homorú vájadékban történt a felső lap kisimítása. Az oldalak a bemélyített vájadékok oldalfalai által csiszoltattak simára s mennél vastagabb volt ennek oldalrésze, annál nagyobb területen volt képes a simítást elvégezni. Az oldalfalnak kiálló csiszolatlan részét azután ütések által iparkodtak eltávolítani, a mi a szóban forgó cetnél nem sikerült, mert itt a leütött részek az eszköz felső s alsó lapját sértették meg. Anyaga sötétzöld színű, kvarcdus zöldkő. (51. ábra).

A 6. számú trapézalakú. Hossza 6·6, szélessége az élnél 3·3, a foknál 2·7 mm. Élének kis csorbá-

jától eltekintve, teljesen ép és tipikus példány. Anyaga szénfekete quarzpala, melyben nagyítóval elszór-
tan pyrit-szemcséket észlelhetni. (52. ábra).

A 7. számú kagyló-alakú. Hossza 5, szélessége az élnél 5, köralakban végződő tompa fokánál pedig 2 cm. Anyaga a zöldkőnek egészen világos színű, kvarcdús faja, mely zárványokként sötétvörös jaspis-darabkákat, ezenfelül pedig nagyítóval kivehető pyrit-szemcséket is tartalmaz. (53. ábra).

C) A *kettősen domború* balták határoló lapjaik domború voltától nevezhetők így. Összesen 8 darab került elő belőlük a telepekből, melyek közül az 1. számú a legtipikusabb s a legjobban tanulmányozható, mert teljesen ép példány. Ennek hossza 8·5, szélessége élnél 3, fokánál ugyanennyi, leghasasabb részén pedig 3·9 cm. Alakja tehát, széles lapja felől tekintve, oly gömb-kétszögével bír, mely mindkét végén egyenes vonal által van lemetszve. Keskenyebb oldallapjai felől a gömb-kétszög alakját tünteti elő, mely az él felé hegyesebb, a foknál valamivel tompább csúcsú. A domború oldallapok összejövetelénél előállott él mindig a hossz tengely, helyesebben: a szimmetriális tengely irányába, vagyis a balta közepére esik. Ezen példány anyaga sárgás-barna, a felületen kevés mállást mutató trachyt. Éle nem finom s inkább hasító ék gyanánt szolgálhatott, mintsem vágás-, vagy faragásra. (54. ábra).

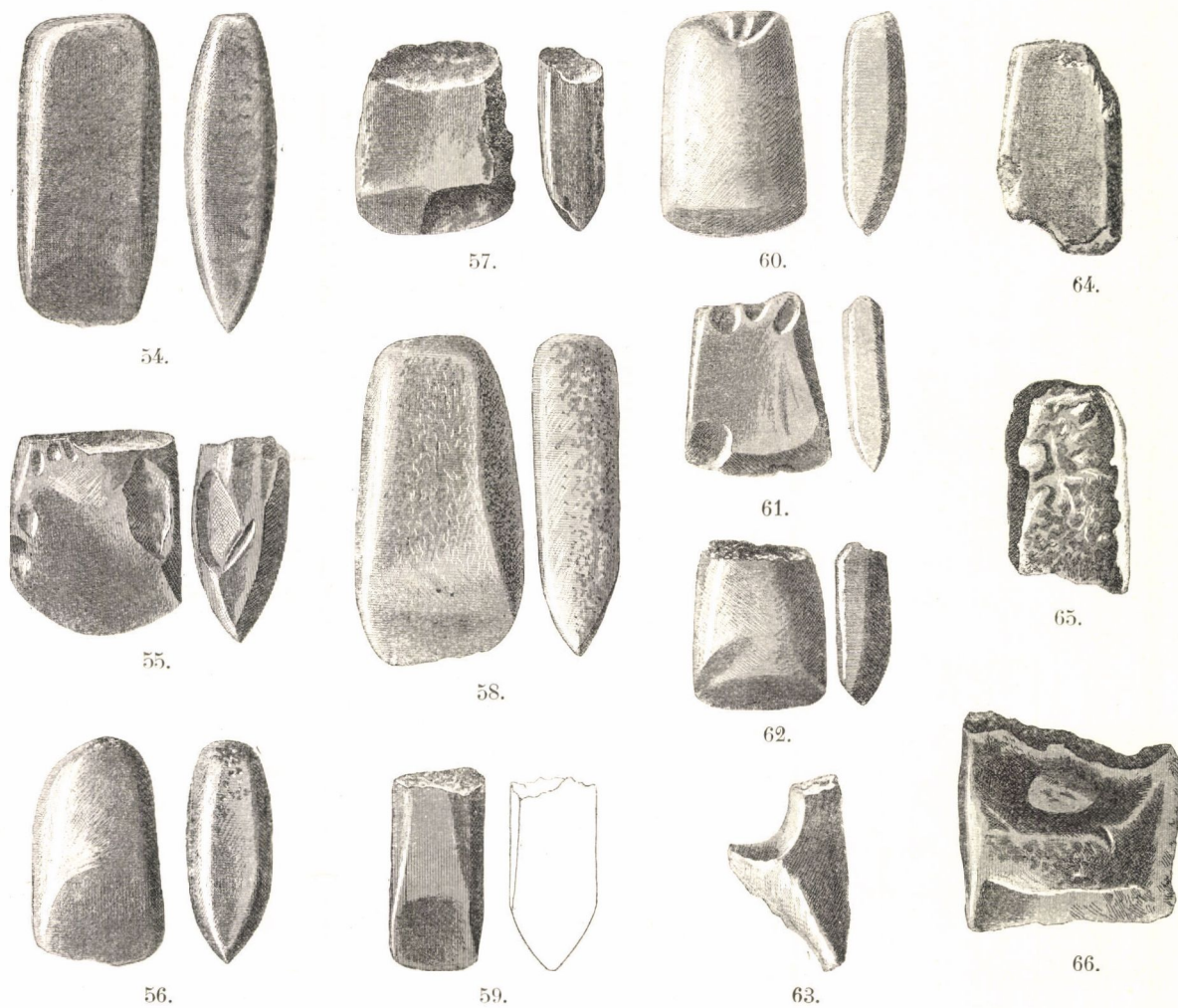
A 2. számú töredék. Anyaga a viaszopálba átmenő faopál, melynek színe viaszszárga. Éle a több-

szöri élesítés nyomait mutatja s még ma is elég jó. Fokánál s egyik oldalán nagyobb mérvű töréseket mutat. A töredék hossza 5·5, szélessége az élnél 4·5 cm. Faragásra, vágásra alkalmas szerszámúl szolgálhatott. (55. ábra).

A 3. számún a csiszolás nyomaival leginkább az él körül találkozunk. Egyéb lapja a természet által alakítottatott símára, mert a kő maga hömpöly lehetett s csak némi utánigazítással lett eszközzé feldolgozva. Hossza 6, szélessége az élnél 3·4 cm. Anyaga sárgás-barna quarczit. Egyik lapján az élnél két nagyobb s több kisebb töréssel ki van csorbítva. (56. ábra).

A 4. számú balta fokánál s egyik oldalapján törött. A töredék hossza 5·3, szélessége élnél 4 cm. Anyaga feketébe játszó sötétzöld színű quarczdús trachyt. Éle kitűnő fenntartású. (57. ábra).

Az 5. számú példány teljesen ép s miután oldalapjai csak kis mértékben domborodnak ki, véső-

nek is lehetne tekinteni, azonban összehajló keskenyebb oldalapjai miatt ide kellett soroznom. Hossza 8·2, szélessége az élnél 4, a fokánál 2·8, a középén 3·6 cm. Anyaga vastag szemcséjű trachyt, mely csak durván van csiszolva s nincsen fényesítve (polírozva), a mivel a legtöbb kőeszköznél találkoztunk. (58. ábra).

A sorozat három kisebb balttal záródik, melyeket a 60., 61. és 62. ábrában mutatunk be.

D) A *vésők* csoportjába azon kőeszközöket véltem felvenni, melyek párhuzamos falakkal s testükön mindvégig egyenlő vastagsággal bírnak. Mindig hosszabbak, mint szélesek. Két-két szemben fekvő s hosszú oldalapjuk összefutása által a hossz tengely irányában éllel bírnak s így alkalmasak voltak arra, hogy velök kisebb-nagyobb s mély hézagokat kivéssenek. Ezekből az eszközökből csupán egy példányt találtam, mely nem is egész, csak töredék, de egy fonyi parasztagdánál láttam egy oly ép pél-

dányt, melynek hossza 27.5 cm, s mely az általam talált példánynak hasonmása volt. Természetesen ép állapotában.

A birtokomban lévő véső-töredék hossza 5, csaknem teljesen hengeralakú testének átmérője pedig 2.2 cm. Anyaga világoszöld színű, quarezdús zöldkő. Minden lapján egészen símára van csiszolva. (59. ábra).

E) Az átfúrt kőeszközök csoportját csupán egyetlen egy kőalapács töredéke képviseli e telepekről. A köralakú nyéllyuk, megmaradt részének rekonstrukciója után ítélve, 2 cmnyi átmérővel bírt. (63. ábra).

Hátra volna még két kőeszköz töredékének bemutatása. Az egyik egy sík-domború celt fokának maradványa, mely 2 cmnyi hosszban törött le az eszköztől, valószínűleg a fokra mért erős ütés következtében. Anyaga zöldbe játszó sötétbarna, quarezdús trachyt, mely minden oldalról nagy gondnal van kicsiszolva s fényesre simítva. (64. ábra).

A másik töredék egy (valószínűleg) sík-domború celtnek hosszútöredéke, melyen meg van a fok előli rész, de teljesen hiányzik az él. Az oldallapok csiszolt felületének nyoma világosan kivehető a töredék két oldalán. Anyaga világos szürkébe játszó zöldkő. A töredék hossza 5.5 cm, szélessége a foknál 3 cm. (65. ábra). A bemutatott kőeszközök legtöbbje magán viseli a többszöri élesítés nyomát, a csorbitás s az erőművi hatás szülte törést. Nyilvánvaló mindebből, hogy ezen eszközök itt használatban voltak, tehát a helyi település és helyi cultura tanujeleiül szolgálnak azok. Anyaguk olyan kőzetek, melyek a Hegyalja lánczában helylyel-közzel előfordulnak, nincs tehát okunk feltenni azt, hogy azok idegen helyen készültek, vagy hogy távolabbi vidékekről, idegen népek útján, kerültek azon helyre, a hol azokat most felfedeznünk sikerült. A fentebb bemutatott quarezit csiszoló-kő méltó tanúja lehet, hogy e tárgyak helyben készültek, de nincs is okunk azok készítését tényleges helyüknél távolabbra keresnünk, mert azok kiviteli technikája nem tételez fel előállításuknál valami nagy s leküzdhetlen nehézséget.

Hátra volna még azon aranytárgyak leírása, melyek a bodókváraljai telepekből előkerültek. Csoma József *Őstörténelmi nyomok Abaujmegyében* című munkájának 38. lapján említi, hogy a falu határárában 4 darab tizenegy aranyat nyomó láncszemet és egy kapcsot találtak, hogy az arany ezüsttel volt keverve s hogy ezen tárgyak Péchy Manó gróf birtokába jutottak. Ezen tárgyak az *Arch. Ért.* II. kötetének 9. lapján le is írtak. Ujabbán ismét találtak egy arany láncszemet, a melyről e sorok írója értekezett az *Arch. Ért.* 1895. évf. 246—247. lapjain. A próbakövön eszközölt kísérlet beigazolta, hogy ezen láncszem is tartalmaz ezüstöt, valószínű tehát, hogy erdélyi származású, mert ott fordul elő az ezüsttel kevert természetes arany. Ilyen szívalakú láncszemek, magányosan, párosával, vagy több együvé fűzve, elég sűrűn találhatunk hazánkban s archaeologiai publicatióink hűségesen referálnak azok előfordulásáról. A hazai lelőhelyek felsorolása e helyütt tehát fölösleges volna, de az okvetlenül megérdemli figyelmünket, hogy a közeli Bereg megyében, *Fejércsén*, 1830-ban a tiszavidéki lapályon szántás közben egy agyagedényből az eke nagy mennyiségű súlyos, művésztetlenül kikalapált aranykarikát s egyéb ékszereket vetett ki. Ezek között kettőt is találunk oly alakút, mely rokon a váraljai arany láncszemmel. Ezek rajzát közli Lehoczky T. *Adatok hazánk archaeológiájához* című műve 75. lapján. A bodókváraljai telepek különben is gazdag lelőhelyei az aranytárgyaknak. Gyakran találunk itt a földmívesek aranyból készített láncszemeket, spirálokat s egyéb tárgyakat s ezeket a kassai aranyműveseknél értékesítik, a kik beolvasztják, vagy régiségkereskedőkhöz juttatják azokat.

Nincs tudomásom, hogy a boldogkváraljai telepeken valamikor bronz-, vagy réztárgyat találtak volna. Hírét sem hallottam, hogy valaha itt ilyen tárgyakra bukkantak, de a közeli vidék egyes pontjai csinos bronzrégiségeket szolgáltatnak. Mindenesetre megáll azonban azon nézetünk, hogy a bodókváraljai neolith-kori telep, egészen vagy csak részben, a *fémkorszak elején is települő helyéül szolgált az ősemléknek*, de hogy annak szereplése túlnyomólag a csiszolt kőeszközök idejére esik, azt az ide tartozó leletek nagy mennyisége föltétlenül igazolja. Áll ez különösen a Tóhegyen létező telepre, mert ennek talajából kerültek elő azon diszített edénytöredékek, melyeknek jellege s diszítésmódja a fém ismeretére vall.

Abaujmegye területére vonatkozólag felállított azon nézet, hogy a legrégibb települések nyomai-

val a legmagasabb pontokon találkozunk s hogy mentől inkább haladt az ember a kultúrában, annál inkább lejjebb szállott telepeivel s lakóhelyével a folyók völgyeibe s a síksághoz.

A boldogkőváraljai telepek relativ magas fekvése — elfogadva az imént kifejtett állást — aránylag régi kultúrára vall, ámde világosan dokumentálja azt is, hogy a fémkorszak (bronzkor) népei a már készen lévő, bekerített s megerősített korábbi telepeket, mentsvárakat is felhasználták a saját czéljaikra, a melyeket, ha azok az idők folyamán kisebb-nagyobb részben elpusztultak, ujonnan kitataroztak s a saját czéljaikhoz mértén átalakítottak.

A boldogkőváraljai telepekből előkerült aranyláncszemek a régészeti tudomány mai álláspontja szerint a bronzkorszakba osztatnak be. Mennyiben helyes e beosztás, azt a jövő fogja igazolni, annyi azonban áll, hogy ezek fellépése és szereplése határozottan megelőzi a vaskort. Nyilvánvaló tehát, hogy ezek itt is a bronzkorszakra indigitálnak, a miből aztán kiderül, hogy a váraljai telepek nemcsak a neolith-kori, hanem a bronzkori embernek is tanyáiul szolgáltak.

A község környezetén több helyütt találtak már bronzeszközöket. Hogy csak néhányat felsoroljak, elég lesz en Arkára, Dobszára, Erdő-Horvátira, Szántóra, Regécze és Zsujtára hivatkoznom, a honnét érdekes bronztárgyak kerültek elő. Ezek között a zsujtai lelet a legtekintélyesebb.

* * *

A Magyar Nemzeti Múzeum megbízásából az 1896. év nyarán újból felkerestem a boldogkőváraljai telepeket s vizsgálatomat nemcsak ezekre, hanem a Tokaj-Eperjesi hegláncznak *Göncztől Tolcsváig* terjedő részeire is kiterjesztettem. Miután pedig úgy találtam, hogy a boldogkőváraljai úgynevezett *tóhegyi* telep a legtanulságosabb s a lelettárgyakat is a legnagyobb mennyiségben szolgáltatja, vizsgálódásomat ezen telepre terjesztettem ki a legintenzívebb mértékben.

A következőkben adom elő a *váraljai* s az ezzel szoros összefüggésben álló *arki* s *szentiváni* telepekre vonatkozó mindazon kutatásaim eredményeit, melyek 12 napra terjedő fáradozásaimat ez alkalommal is kielégítő módon megjutalmazták.

Czikkem első részében kiemeltem volt már azt a vastag kulturréteget, mely a *Tóhegy* legfelső részét, melyet az odavaló köznép *Leányvárnak* hí, 20—30 cm. vastagságban fõdi s mely koromfekete voltánál fogva a hosszú idõkõn át való településnek tanújele.

E kulturrétegnek lehetõleg teljes mértékben, egész területén való felásatása, képezte most első czélomat, mit megvalósítani már csak azért is erősen igyekeztem, mert annak már 1895-ben történt részleges megvizsgálása is elegendõ eredményhez vezetett.

Négy napig tartó ásataim alatt sikerült megtalálnom azon területet, mely a telep középpontjának tekinthetõ. Itt méternyi vastagságra nõvekszik meg a szénnel, hamuval, cseréptöredékek- s kőszközökkel telisden telehintett kulturréteg, mely a *Leányvár* észak felé nézõ sziklái tövében oly módon terül el, hogy a sziklák mintegy védõfal gyanánt övezik azt észak s északnyugat felõl, míg déli irányban. a czikkem első részében említett vályúszerû katlanhoz, melyben egykor a tó feküdt, szabadon nyílik, sõt le is húzódik egészen odáig, a hol hajdan a tó vize a hegy talaját érintette.

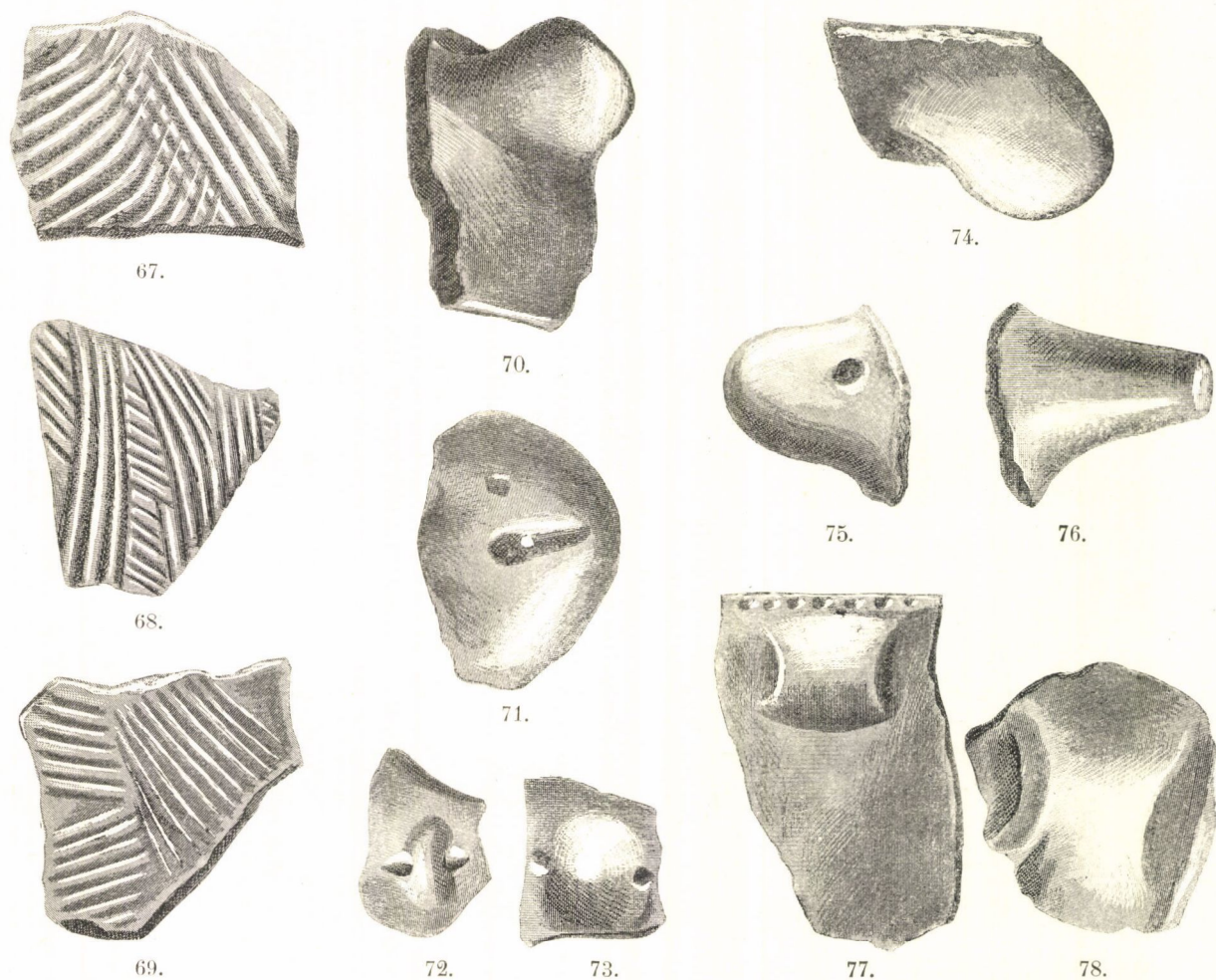
A kultúrtelepnek ilyenén helyzete folytán világossá vált a helyzet: az õslakó a hegy sziklás orma alatt olyképen húzódott meg, hogy kunyhói, tüzelõpadjai s mûhelyei lehetõleg védve legyenek az észak s északnyugati hideg szelek ellen, délfelé azonban nyitva maradjanak azok s — miután fekvésük is ennek megfelelõ — lehetõleg kora reggeltõl a késõ délutánig a napsugaraknak exponálva lehessenek. S tényleg, a *Leányvár*nak legmagasabb pontjain, nyugati s északnyugati részein, a hol azokat a szél szabadon járhatja, csak vékony rétegekben lelhetjük fel a kultúrtaíaját, a mely körülmény s azon beigazolt dolog, hogy e helyeken csak szórványosan találunk cserepeket, azt bizonyítja, hogy e helyeken a település nem volt oly intenzív, mint a fentebb leírt délkeletin. Valószínû, hogy az elõbbieneket csupán nyárban s akkor is oly esetekben használták, a midõn azok frekvéntálását a meteorologiai viszonyok is megengedték.

A *Leányvár* említett pontján eszközölt ásatásom folytán mintegy 32 m² területû kultúrtaíaj kutattatott át. Ha a kutatás mélységét, mely minden esetben annyira terjedt, a míg a holttalaj eléretett,

átlag 0·55 m-re tesszük, kiderül, hogy a szorgosan átkutatott, szigorúan átnézett s kézzel átválogatott földanyag 17·6 köbmétert tett ki. E földanyag tartalmazá azon leleteket, melyekről alább beszámolok s a melyek négy csoportba, t. i. a *keramikai tárgyak*, a *csiszolt kőeszközök*, a *pattintott kőtárgyak* és a *szarvasagancs-tárgyak* csoportjába oszthatók.

A *keramikai tárgyak* csoportját azon nagyszámú edénytöredékek képviselik, a melyek a kulturalajt egész vastagságában s oly sűrűn behintik, hogy minden kapaföld három-négy példányt is napfényre hoz belőlük.

Legnagyobb részük csífrázott, sőt mondhatni, csak elvétve akad oly töredék, melyen csífrázatot nem látnánk. A csífrázat kétféle eredetű: vagy olyan, mely *domború taggal* emeli az edény hatását,

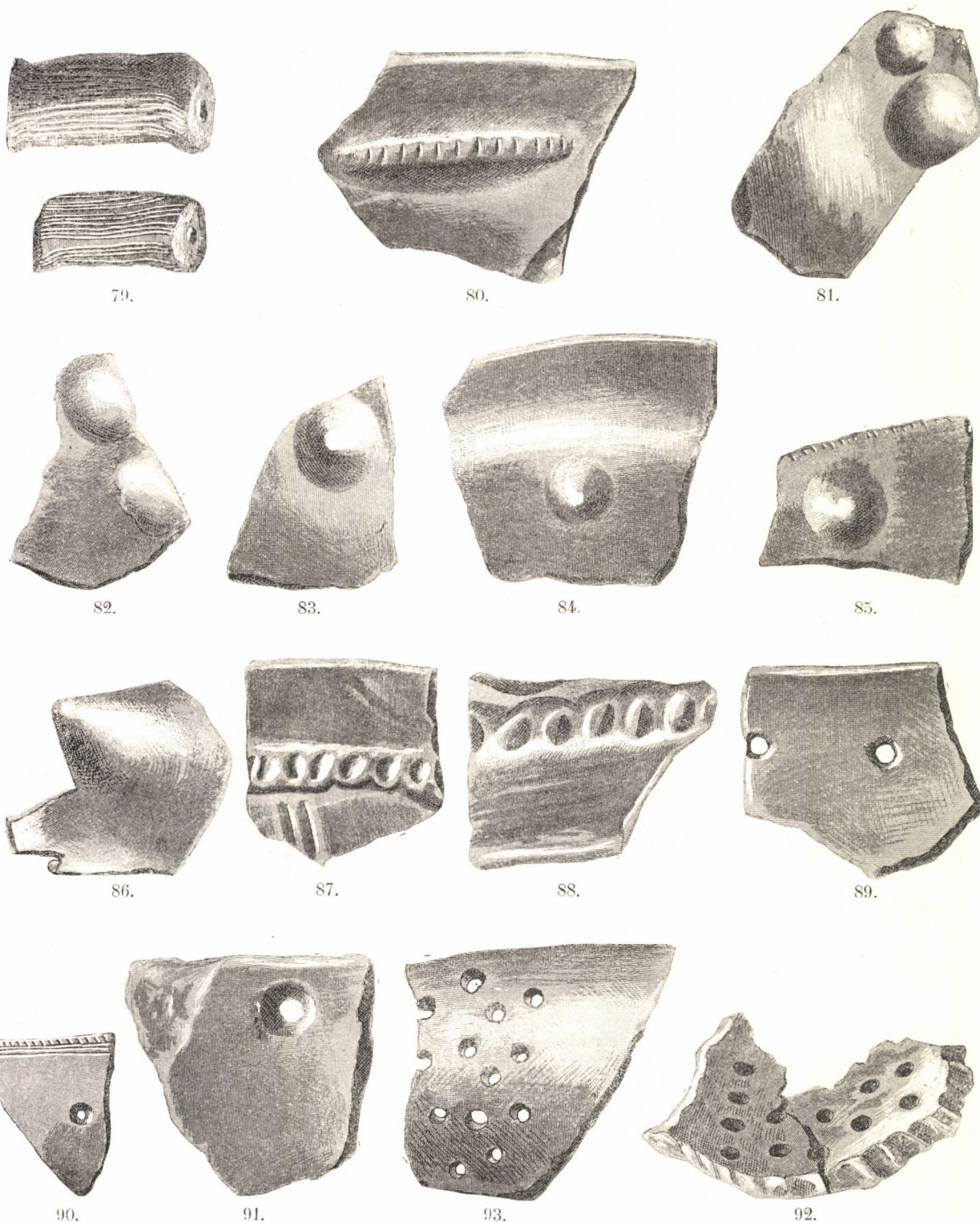

vagy csak olyan, mely *bekarczott vonalak* által előállítva, az edény síkjában marad s mint vonalas díszítő elem érvényesül a tárgyon. Csak három töredéket találtam oly növénybenyomatokkal borítva, melyek az által keletkeznek, hogy az agyagból előállított edényt növényből (sásból, szittyóból, vagy vastagabb szárú fűnemű növény szalmájából) font szakajtószerű mintába helyezik s ezzel együtt kiégetik. A mintának szálai a puha, nedves agyagba benyomódtak s kiégetés után összevissza kuszált vonalak alakjában az edény falán fenmaradtak. (67. 68. 69. ábra).

A plasztikus díszítések közé első sorban a *fülek*et sorozom. Igaz, hogy a fülek rendeltetése az edényeken leginkább praktikus természetű, ámde az itt kiásott töredékeken sok esetben oly füllel is találkoztam, mely gyakorlati célra nem szolgálhatott, inkább dekoratív jellegű volt.

A gyakorlati célokat szolgáló fülek minden esetben nagyok s annyira tömörek, hogy kézbe foghatók, vagy nyílásukon át fonalra fűzhetők voltak. Alakjuk különböző. Előfordulnak félellipszoid alakuak,

melyek közül az egyik példánynak kerek nyílása a beléje fűzött fonál által mindkét oldalról ki van vágva, a mi azt igazolja, hogy az edény huzamosabb időn át volt használatban (71. ábra); előfordulnak csecsidomú apró fülek, melyeken függőleges irányban megyen keresztül nyílásuk. (72. 73. ábra).

Ezek közül az egyik példány elárulja, hogy azokat utólagosan ragasztották rá az edény falára. Előfordulnak továbbá oly félellipszís alakú fülek is, melyek átfuratlanok, de az edény fölemelését azzal könnyítették meg, hogy rézsút lefelé állanak. (70. 74. ábra). Akad olyan is, melynek alakja az imént leírté-

val tökéletesen egybevág, csak hogy merőlegesen áll az edény testére s egy kerek nyílással van átfúrva. (75. ábra.) Találtatott továbbá egy kúpaalakú fülecske is, mely szintén merőleges helyzetben volt valamikor ráerősítve az edényre s kerekalakú nyílással volt átfúrva, végül pedig előfordult több példányban oly edényfül is, mely a modern edények hasonló szerveitől miben sem különbözik. (77. 78. ábra.)

A plasztikus díszítésű elemekhez sorozom az edények fogantyúit, vagyis azon agyagból készített hengerded tagokat, melyek közül két példányt sikerült kiásnom. Egyiknek hossza 5·5 cm., a másiké 3·8 cm. Átmérőjük 2·3 és 1·6 cm. Mindkét tárgy hosszában bekarczott párhuzamos vonalakkal van díszítve, befejező végeiken pedig, a középén, egy-egy kisebb nyílást viselnek. (79. ábra.) Lehetséges, hogy nem is fogantyúkúl, hanem lábakúl szolgáltak e tagok, a miként szolgált azon csonka kúpalakú, veresre kiégett nyúlvány, melynek lapos vége ezen rendeltetését látszik igazolni.

A fülek csoportjába sorozom végül azt a lapos, lencseidomú s az edény testéből csak csekély mértékben kiemelkedő tagot, mely az egyik edénytöredéknek síma szája alatt foglal helyet s élén bevagdalt vonalakkal van díszítve. (80. ábra.)

Az agyagtöredékek sorában kiváló helyet foglal el egy kúpalakú fedőnek részlete, melyhez hasonlókat hazánk több vidékén találtak már. E töredék felső részén is egy átfúrt hengerded gombalakú fogó ül, mely a fedő leemelésénél játszott szerepet.

A nem praktikus célra, hanem pusztán díszítő elemként szolgáló domborműves előállítások a boldogkőváraljai telep edényein részint apró félgömböcskékből s apró kúpocskákból, (81—86. ábra), részint pedig az edény testén körben futó s bemélyítésekkel tagolt, u. n. láncztestből állanak. (87—88. ábra). A félgömbös és kúpos díszek külön-külön előállítva, utólag ragasztattak fel az edény domború testére s pedig vagy akképen, hogy az egyforma nagyságú elemek egymás mellé rakva az edény szája körül, vagy csekély távolságra lejjebb attól sorakoznak, vagy pedig az egy kisebb s egy nagyobb félgömböcskéből álló gyűrű az edény hasán fut körül. A félgömböcskék ezenkívül magányosan, vagy szórványosan is megjelenhetnek az edényeken, mely esetben azok inkább az edény öblén találhatnak helyet, t. i. ott, a hol annak kiszélesedő hasa a fenék felé szűkülni kezd.

A telepen talált háztartási eszközök között előfordult oly edénynek töredéke is, mely síma pereme alatt fülek helyett kerek nyílásokat visel. Valószínű, hogy e nyílások párosával voltak egymással szemben s arra a célra szolgáltak, hogy edény, fonalra felfüggesztve, merítésre alkalmassá tétessék. (89—91. ábra.)

Találtatott végül több olyan edénytöredék is, mely oldalán és fenekén apró kerek nyílásokkal van átlyukgatva. Kétség sem férhet hozzá, hogy e töredékek szűrő edényhez tartoznak. (92. 93. ábra.)

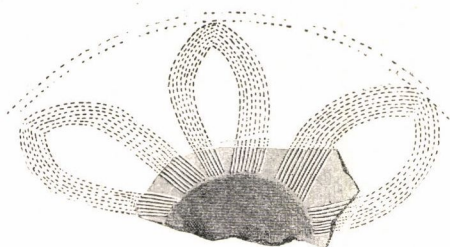
A plasztikus elemekkel díszített edénytöredékeknél sokkal fontosabbak azon edénydarabok, a melyek síma felületeiken bemélyített vonalakak segítségével előállított szalagos díszítést viselnek, mert ezekben nyilatkozik meg igazában a telep lakóinak fantáziája s mert e díszítési motívumok olyanok, melyek eddigelé *hazánkban* — legalább tudtommai — *még elő nem fordultak*, vagy ha előfordultak, a szaktudományban ismertette nem lettek. (94—128. ábra.)

Sajnos, nem sikerült oly példányt találnom, mely csak megközelítőleg is egésznek volna nevezhető. Az ebbeli hiányt pótolja azonban az ily módon díszített edénytöredékek nagy száma s ama körülmény, hogy több részlet maradt fenn az edény nyílásából, domború teste és fenekéből s így az edény, sőt, a mi főbb, annak teljes dísze, ezen darabokból rekonstruálható.

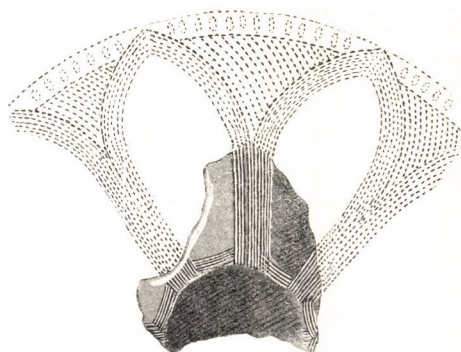
A töredékek leginkább a kisebb fajta edények csoportjához tartoznak. Ritka töredék az, mely bekarczott vonalakkal ékes s a 15—20 cm-t meghaladó edényekhez tartozott volna.

Párvonalas díszítésük előállítása oly karczókkal történt, melyekbe a fogakat éles szerszámmal mintegy 1—1½ milliméter mélységig bevágták. Valószínű, hogy e célra a csont szolgált, mert fakarczó nem hágy maga után oly éles s minden részében pompásan határolt barázdákat, a minőket ezen edénytöredékeken tapasztalhatunk. Szükséges is volt, hogy a fazekas kemény eszközzel lásson díszítő eljárásához, mert az edények félig szikkadt falaiba mély s kifogástalanul határolt árkokat kellett vágnia, miután azokat még *egy idegen anyaggal is kitölté*, hogy az edények díszét emelje. Erről alább.

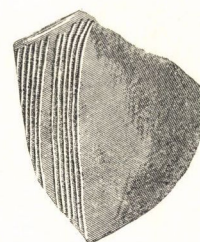
Amennyire a rendelkezésemre álló töredékekből ezen díszítési ornamentumokat az egész edényekre vonatkozólag rekonstruálnom sikerült, kitűnt, hogy a fazekas díszvonalainak bekarczolásához

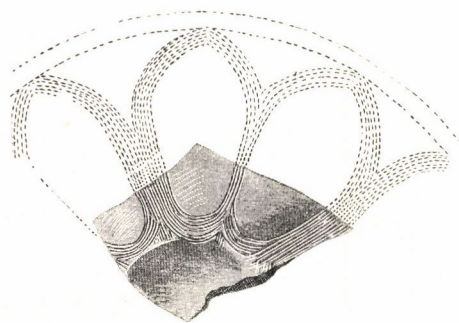
94.

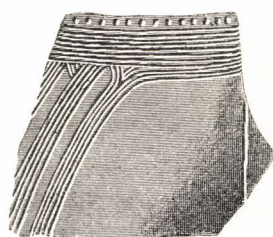
95.

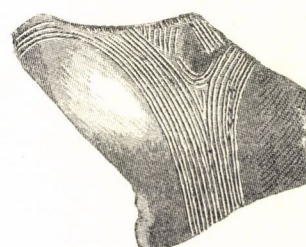
97.

96.

98.

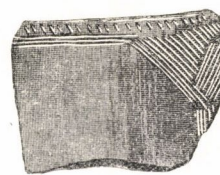
99.

100.

101.

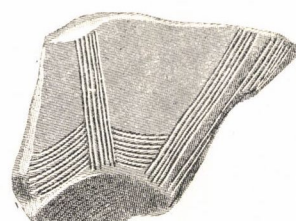
102.

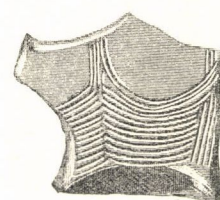
103.

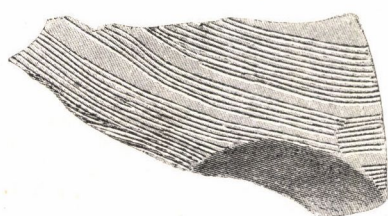
104.

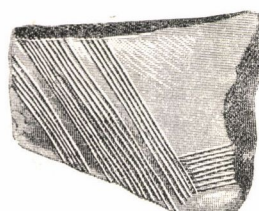
105.

106.

107.

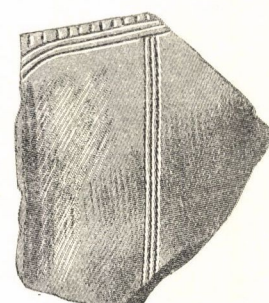
108.

109.

110.

111.

oly eszközöket használt, melyek 3—6 foggal bírtak. A fazekas mindenekelőtt az edény fenekét osztotta fel a lehetőség szerint egyenlően 8—10 részre s az osztópontokból karczolója segélyével az edény tésztén, annak szájnyílása felé függőlegesen, vonalakat húzott. Természetes, hogy egy ilyen húzás 3—6 barázdát eredményezett, a szerint, a mint díszítő eljárásához 3—6 fogú karczolót használt. A merőleges vonalakat nem húzta ki az edény széléig, hanem annak körülbelől felső ötödében a két merőlegest egy tojásdad vonallal összekötötte, miáltal edénye oly 8—10 mezőre oszlott, melyeknek párvonalas díszei *baldachinszerű* fülkéket alkottak. (94. 96. ábra.) Az edény szája s a fülkeszerű mezők közötti üres tereket tovább rézsutosan bevonalozni s az edény peremét apró bevágásokkal kiczifrázni, már csak kevés fáradsággal járt. (95. ábra.)

A fazekas ízlésétől, avagy talán az edény rendeltetésétől függött, miként kezelje tovább annak fenék felőli részét a mester. Néha a függőleges vonalak csak egyszerűen vannak levezetve a fenékhez, (94. ábra) máskor ellenben a feneket érintő vonalak pusztán maradt közeit is összeköté karczolójával a munkás, úgy, hogy a mezők ez utóbbi esetben egy minden oldalról határolt tojásdad idomot tüntetnek elő s pedig annyi mezőben, a hány részre az alap felosztatott. (95., 96., 105., 106., 108. ábra.)

Egy más esetben pusztán egyenes vonalakkal díszíti a telep lakója edényeit. Eljárásának kiinduló pontja ugyanaz, a mi volt az első esetben: az alapul szolgáló feneket felosztja több egyenlő részre, az osztási pontokból fel az edény szájáig egyszerű vonalakat húz s az így támadt 8—12 mezőt 5—6 fogú karczolójával rézsút bekarczolja, úgy azonban, hogy a karczoló által előidézett párvonalas mezők között egyes szalagokat üresen hágy. A párvonalas karczok az egyes mezők határain lemenőben tompa, felmenőben ellenben hegyes szögeket zárnak be. (112. 113. ábra.)

Akadott oly edénytöredék is, a melyiken az egyes mezőkben a karczoló eszköz alkotta párvonalas mezők szalagos díszei úgy találkoznak egymással, hogy azok a góthikus ablakhoz mindenben hasonló alakot öltenek. A legkülső keretbe még egy kisebb, ebbe ismét egy harmadik s legkisebb ablakot karczolt belé a díszítő, miáltal egy-egy mezőbe 3—4 ablak került, olyképen azonban, hogy az azokat képező szalagok között megfelelő üres tér is maradt, s így a karczolás által okozott mélyedések egymással nem érintkeznek. (114. 115. ábra.)

Már nagyobb edényekre vonatkozik a díszítés azon módja, hogy a fazekas a fenék osztó pontjaitól, mely ilyen esetekben négyenél többre nem igen tehető, az edény szája irányában rendszeren hétfogú karczolójával egy kétszer hét, összesen tehát tizennégy vonalból álló barázdaszalagot húz s az ezek által alkotta mezőket hetes karczolójával felül félkörívű vonallal tölti be. Előfordul oly cserép is, melyen a csúcsíves párvonalas szalagokat egymás mellé állítja a díszítő, de úgy hogy azok jobb felét teljesen kihúzza, a balkéz felé eső oldalt pedig csak addig rajzolja meg, a míg az ív az előtte álló nagy ívet érinti. (118. ábra.)

Egy másik példánynál, mely szintén nagyobb terjedelmű edényből való, részben eltérő díszítési módot láthatunk. Az alap osztási pontjából az edény nyílása irányában hétfogú széles karczolójával széles szalagot húz a díszítő munkás s ennek jobb és bal részét a sűrű ötös karczolóval párvonalasán behúzogálja, jobbra-balra egy üres szalagot hágy s ismét utóbbi karczolójával egy alulról felfelé menő s felül félkörben, vagy nagyon lassított vonalú ellipszisben haladó ívet rajzol. (100. ábra.)

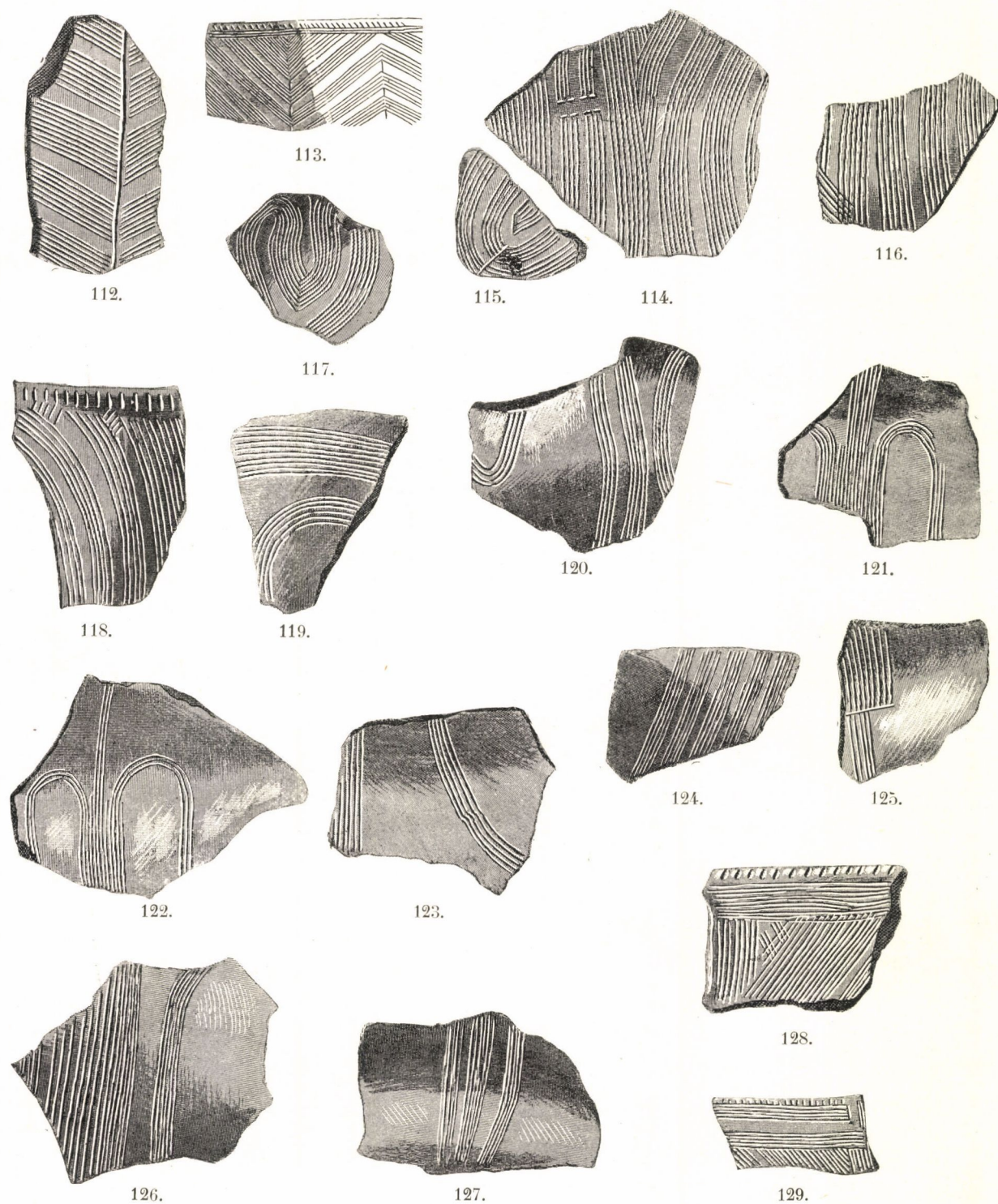
Egy sajátos díszítő motivumot képez továbbá azon eljárás is, a midőn egy hármassal függőleges vonás körül ugyanezen hármassal karczolójával a fazekas a függőlegessel előbb párhuzamosan fölfelé, majd ettől jobb s balfelé elváló, félkörívben fel s innét párhuzamosan lehajló szalagot karczol be az edény testébe. (121. 122. ábra.)

Azonban hosszadalmassá válnék, ha a boldogkőváraljai *Leányvár* neolithkori lakójának díszítő eljárásában minden egyes fázist, eltérő különbséget külön-külön kiemelnék. A főmomentumok jelzése mellett utalunk az idecsatolt ábracsoportra, mely a keramikai produktumok díszítéseiről úgy is elegendő tájékozást nyújt.

S most áttérek a szalagos díszítésű edénytöredékekre azon különös sajátosságainak felemlítésére, melyek e cserepeket praehistorikánkban *egyelleneknek* minősítik.

A legtöbb edénytöredék, mely ilyen bemélyített párvonalas szalagdíszszel ékes, a vonalak mélye-

déseiben élénk piros anyaggal van kitöltve, a mi által az technikára nézve azon edényeink sorozatába lép, a melyek leginkább hazánk dunántúli megyéiben oly nagy mennyiségben találhatók s a melyeket a régészeti tudomány *krétabelétes* edényeknek szokott nevezni.

Azonban az analógia ezek s a boldogkőváraljaiak között *csak technika* tekintetében áll fenn, mert t. i. mindkét fajtájuk *betétes*. A pannóniai edények csoportjánál a tudomány a betét anyagát a fehér krétában, vagy a kretaszerű fehér állományban találta meg, míg a boldogkőváraljai példányoknál ezen hézagkitöltő anyag nem más, mint a *veres vasérczet* (Hämatit) tartalmazó agyagnak azon félesége, mely

földes állományában *Veres agyagvasércznek* (rother Thoneisenstein) neveztetik, s melynek egyik alfaja az úgynevezett *Röthel*, a miből a veres plajbász készül. A Hämatitnak ezen változatai vagy erekben, vagy telepekben, vagy másodkori fekvőhelyen jönnek elő. Így találtnak azok Szepesmegyében (több helyen), Gömörben, Rézbányán, a külföldön pedig: Csehországban, Ausztriában (Reichenau), Styriában (Neuberg), Karinthiában, Tirolban, Vorarlbergben stb. (Szabó József: Ásványtan. 295. l.).

Edénytöredékeink sokjánál még ép piros színben tűnik elő ezen anyag. Több példánynál ellenben egészen *világos sárga* színű állományt látunk a barázdák mélyedéseiben, a mi azonban eredetileg ugyancsak piros színű volt s a cserépnek kedvezőtlen viszonyok, nevezetesen nedves rétegben való fekvése által előállott változásnak tudható be.

A Hämatitnak vegyi összetétele ugyanis vas és oxigén, még pedig oly arányban, hogy az elsőből két, az utóbbiból három parány járul egy molekula vasoxyd megalakulásához: $Fe_2 O_3$. Mint ilyen vegyület, legyen bár földes féleségű is, vörös színű s kiégetés után is vörös marad. Huzamosabb ideig nedves levegőn állva s kivált porlott állapotában, könnyen egyesül a körlég vizével s a $2 Fe_2 O_3 + 3 H_2 O = Fe_4 H_6 O_9$ vegyfolyamat szerint átalakul *Limonittá*, *Vashydroxyddá*, melynek karcza többé nem vörös, hanem sárgás-barna, ő maga sem vörös többé, hanem sárga, vagy sárgás-barna színű.

Edénytöredékeink sárga vonalú díszeit is olyanoknak kell tehát tekintenünk, melyek eredetileg pirosak valának s csak a talaj nedvessége folytán váltak sárga színűekké, a mint t. i. a vasoxydból víznek felvétele által vashydroxyd keletkezett.

A vegyi átalakulás okozta tehát, hogy cserepeinknél kétféle színű betétet, t. i. vöröset és sárgát, tapasztalunk ma. Az átalakulási processus több példányon még ma sem ment végbe teljesen, hanem folyamatban van, a mit kitűnően szemlélhetünk oly példányokon, a melyek részben vörös, részben rozsdabarna s részben már egészen sárga színű betétet mutatnak. Az első a még teljes épségében megmaradt, a közbenső a félig átalakult anyag, az utóbbi pedig már teljesen végbement vegyi processus eredménye.

Nem csekély fontosságú azon kérdés eldöntése sem, honnét került a vasoxydnak ezen földes félesége a boldogkőváráljai prähistorikus lakók tulajdonába? Ha e kérdést kedvezőleg eldönthetjük, újabb bizonyítékot nyerünk arra nézve, hogy ezen edények nem *import-czikk*ek, hanem *helyben készültek*, mint a hogyan helyben el is használtattak.

A szerencsés véletlen e dologban is a kezemre járt, mert a *Leányvár* kultúrta-területén, a cifrázott edénytöredékek között sikerült egy tűzkőnek oly durva, alaktalan darabjára találnom, melynek egyik természetes (le nem tört) oldalához néhány milliméternyi vastagságban hozzá van nőve azon élénkpiros színű, kérges beszívódású földes anyag, mely a cserepek barázdáiba fektetett betétnek anyagával teljesen azonos, vagyis nem más, mint a vasoxydnak földes félesége.

Cikkem első részében kimutattam már, s a jelen részben alább még bővebben kimutatom, hogy a *Leányvár* prähistorikus telepén talált tűzkő-szerszámok és töredékek provenientiája helyi; megemlítettem, hogy e közet oly nagy mennyiségben fordul itt elő, hogy tömege szinte kibányászhatlan, elfogadható tehát, hogy a jelen példány, mely felületén vékony rétegben van veres agyagvasérczczel borítva, szintén helyi származású, a miből kitűnik, hogy a boldogkőváráljai neolithkori települő edényeinek cifrázását is itt helyben végezte, *indusztriája tehát helyi jellegű*.

Kutatásaim közben kiterjesztettem figyelmemet azon pontok felfedezésére is, hol található a tűzkő olyatén minőségben, a mely az említett technikai műveletnek végbevitére a megfelelő anyagot nagyobb mennyiségben tartalmazná. Úgy találtam, hogy az arki völgy tűzkőtelepeinek valamennyiénél erős vasbeszívargás constatálható s hogy az arki patakban a trachittömbök között elszórtan több oly tűzkőtömb hever, a melyeknek felszíne vörösre van megfestve a beszívargott vasvegyület által. Ezt constátálva, nincs okunk a kétely iránt akkor sem, ha nem sikerült magát azt a helyet fixiroznunk, ahol a veres agyagvasércz tetemesebb vastagságban előfordul, a mi a telep intenzív agyagipara kívánalmaihoz mérten föltétlenül szükséges volt.

Alább szólunk arról s most csak röviden említjük, hogy az arki völgy felső részén, a Peres-oldal aljában, a vasolvasztás nyomaival is találkoztunk, sőt félig kiolvasztott vasrögökre is bukkantunk.

Ha a most leírt edénytöredékek agyagát vizsgálat alá fogjuk, úgy találjuk, hogy az edények készítésére a legtöbb esetben s mindannyiszor, valahányszor vonalakkal díszített edény előállításáról volt szó, finoman iszapolt agyag fordítottatott; azokat a szemcséket, a melyek a prähistorikus cserepekre oly jellemzők, csupán azon cserepeknél találjuk meg, a melyek vastagabb falakkal bírnak s többnyire plasztikus díszítéssel ékesítvők. A párvonalas s vörös betétű edények rendesen kicsinyek; rekonstrukciójuk 15—20 cm. magasságra engedi azok nagyságát föltételezni, de kivételesen akad közöttük olyan is, mely 40—50 cm. magasságot elért.

A mi a párvonalas vörös betétű edények díszítésének kvalitását illeti, be kell ismernünk, hogy az a precizitás, a biztos, gyakorlott kéznek az a vonása, mely a nehézkes szerszám kezelésében s a nehéz felület legyőzésében megnyilatkozik, elismerésre méltó. Az a fazekas, a ki ezen edényeket díszítette, aligha dolgozott eredeti motívumokkal, sőt ellenkezőleg, hosszasabban divó díszítő elemek gyakorlatát vehette át, melyekkel maga is huzamosabb ideig dolgozott. A párvonalas szalagok egyöntetű kezelése, az ívek biztos hajlása, a félbemaradt s utólag folytatott vonalak találkozási pontjainak helyes összeillesztése, a díszítés szerkezetének beosztása, s végül az a körülmény, hogy az edények ékítései minden esetben rendszert mutatnak és szimmetrikusok, hogy a karczó-csontnak minden foga még az ívben haladó fordulatoknál is mindig érinti az edény testét: oly egyénnek gyakorlatát örökítették meg, a ki alaposan ismerte s gyakorolta művészetét.

Ha mindehhez hozzávesszük, hogy az ilyen szalagos díszű s élénk vörössel betett edények, melyeknek falai, a fenmaradt néhány példányból következtetőleg, feketére fényezve is valának, igen tetszetős külső benyomást gyakorolhattak a szemlélőre, meggyőződhetünk, hogy a boldogkővárakjai telep lakói már a fényűzés s az ebből kifolyó ízlés bizonyos magaslatára is emelkedtek, mert készleteiket tetszetős csinnal állították ki.

Megjegyzem még, hogy a *Leányvár* kultúrrétegében talált edénytöredékek között egyetlenegy példányon sem konstatáltam a korong nyomát, vagyis valamennyien szabad kézből formáltattak s tűznél jól kiégettettek.

A boldogkővárakjai *Leányvár* telepén a vörös betétű díszített edénytöredékek társaságában egyetlenegy oly példányt is sikerült találnom, melynek párvonalas szalaggal díszített karczai nem piros, hanem *fehér* színű anyaggal voltak kitöltve, a minél fogva ezen cserép nagyon analóg hazai krétabetétes edényeinkkel.

A szóban forgó cserép egy vékonyfalú, világos-szürke színű és síma szájnnyílással bíró kisebb edénynek töredékét képezi. A díszítés technikai eljárása teljesen azonos a piros betétű edényeknél leírttal, azaz, itt is egy ötfogú hegyes karczóval vájták be a párhuzamos árkokat, melyek az edény szája körül kettős vízszintes szalagdíszet képeztek, de ezek helylyel-közzel a függőleges szalag által, mely az edény fenekéhez vezet, meg vannak szakítva. A függőleges szalagok által az edény testén keletkezett mezők részsűt haladó karczokkal vannak betöltve, melyekkel az edénynek szabadon hagyott, illetve be nem karczolt részei, keskeny szalagok módjára, váltakoznak. (129. ábra.)

A karczó által előidézett mélyedések, miként említém, fehér színű anyaggal vannak kitöltve. Ezen anyag is puha, földes féleségű, nem hinném azonban, hogy kréta, mert ilyen e vidéken elő nem fordul; de azt hiszem, nem esatlakozom, ha azt a mállott trachyt földpátja fehér porának, annak a kaolinos módosulatnak veszem, mely e vidéken elég gyakori, sőt helylyel-közzel nagyobb tömbökben, kisebb rétegekben is található.

A fehér betétű cserepek technikája, illetve díszítési módjának anyaga is, igazolja tehát, melyre annyi súlyt fektettünk, a *helyi eredetet*.

A mi a *csiszolt kőszközök* csoportját illeti, ez alkalommal 16 darabbal tudok beszámolni, melyek közül 7 darab töredék, a többi 8 többé-kevésbé egész példány.

Az első darab egy 14 cm. hosszú, 5.5 cm. széles s ugyanolyan vastagságú sík-domború sötét színű celt, ívalakú élel, mely ezen végén teljesen ép, csupán fokánál, a reá mért ütések következtében, sértett. (130. ábra.)

A második példány egy laposabb, szürkészöld színű, trapéz-alakú síkdomború véső, gyöngye ívalakú

élel, fokánál némi részben megrongálva. Hossza: az élnél 6 cm., fokánál 4·5 cm., egészben pedig 8·5 cm. (131. ábra.)

A harmadik példány ugyancsak egy síkdomború véső, sötétszürke kvarcdús kőzetből, fokánál részben megsértve. Méretei: ívalakú élénél 3·5, fokánál 2·8 cm.; hossza 5·5 cm. (132. ábra.)

A negyedik példány egy síkdomború vésőnek balfelöli hossz-töredéke, zöldesszürke, kvarcdús kőzetből. Éle ívalakú, de a jobb oldal hiánya miatt nem teljes. A fokára mért ütés következtében síklapja felől félig, domború lapjánál pedig mintegy ötödrészben le van törve. Hogy mily becsben állottak a csiszolt kőeszközök egykori gazdáik előtt, arra szembeötlő példát szolgáltathat ezen példány, melyet eltörése után gazdája el nem dobott, hanem a jobb oldalnak hosszanti lecsiszolása által még mint megkeskenyített vésőt használni kívánt. E javító csiszolás azonban soha sem lett teljesen befejezve, valószínűleg azért, mert a kőszerszám jelenlegi állapotában is alkalmas volt bizonyos szolgálatok teljesítésére. (133. ábra.)

Az ötödik darabot egy trapézalakú kékesfekete ívalakú élű kis véső képezi. Méretei: az élnél 3 cm, a foknál 1·7 cm, hosszban 4 cm. Teljesen ép példány. (134. ábra.)

A hatodik példányt ugyancsak egy világossárga színű, kvarcdús márgából készített síkdomború apró véső képezi, mely fokánál sértett. Méretei: az ívalakú élnél 3·8 cm, a foknál 3·4 cm. Ép állapotában hossza nem lehetett több az ötödik számú példányénál. (135. ábra.)

A hetedik számú tárgy egy sárga színű kvarcztóból síkdomborúra alakított 4 cm hosszú s 3 cm széles véső, erősen kidomborodó háttal. A jelen példány csak kis fáradsággal idomított át vésővé, mert a prähistorikus embernek csupán a síklappá való leköszörülés s domború hátának élle való lecsiszolása vált szükségessé, miután a kavicsot alapformájában a patak vize már vésőalakúvá idomította. (136. ábra.)

A nyolcadik példány egy ferde hasáb alakjával bíró kvarcdús homokkő-darab, alsó végénél ferdére csiszolt élel, ezzel párhuzamosan haladó felső vége pedig síklappá köszörülve. Mi volt e tárgy rendeltetése, alakjából ki nem vehető, analógiák hiányában pedig meg nem határozható. Nem lehetetlen, hogy csiszoló szerszámmal használtatott. Méretei: hossza 5·8 cm, szélessége 6·6 cm, felső síklapjánál vastagsága 3·7 cm. (137. ábra.)

A kilencedik tárgy egy átfúrt kőalapácsnak alsó fele, tehát töredék. Alakja a szokásos prizma-alak, tompuló s a nyéllel párhuzamosan menő élel. Törési lapja éppen a nyéllyuk közepére esvén, szemlélhetővé válnak azon gyűrűk, melyek a lyuk fúrása alkalmával a nyílás falán keletkeztek. A töredék hossza 7 cm, vastagsága 3 cm, a nyéllyuk átmérője 1·6 cm. (138. ábra.)

A tizedik és tizenegyedik példányok hasonlóképen töredékek s minden valószínűség szerint kalapácsból valók. Anyaguk kékesfekete, kvarcztartalmú kőzet, mely nagy szorgalommal van megcsiszolva. Valószínű az is, hogy a két töredék egy tárgyból való. Anyaguk közössége s csiszolásuk egyformasága legalább erre engednek következtetni. A nagyobb töredéknek belső törési lapján újra csak találkozunk az újabb csiszolás nyomaival, melyek arra engednek következtetést vonni, hogy a szép s ritka keménységű kőanyag nagy becsben állott tulajdonosa előtt, mert újabb eszközt próbált abból előállítani. Ez azonban csak szándék maradt, mert a töredék megmaradt töredéknek s mint ilyen semmi technikai célra sem használtatható.

A tizenkettedik példány, a mint azt rongált alakjából kivehettem, egy homokkőből készült síkhomorú, ívalakú élel bíró vésőnek töredéke. Törés után, mely a tárgyat derékban választotta ketté, a törési lapot nagyjából újra kiigazították, a mi által bár kurtább, de technikai célokra alkalmas celtet nyertek. (140. ábra.)

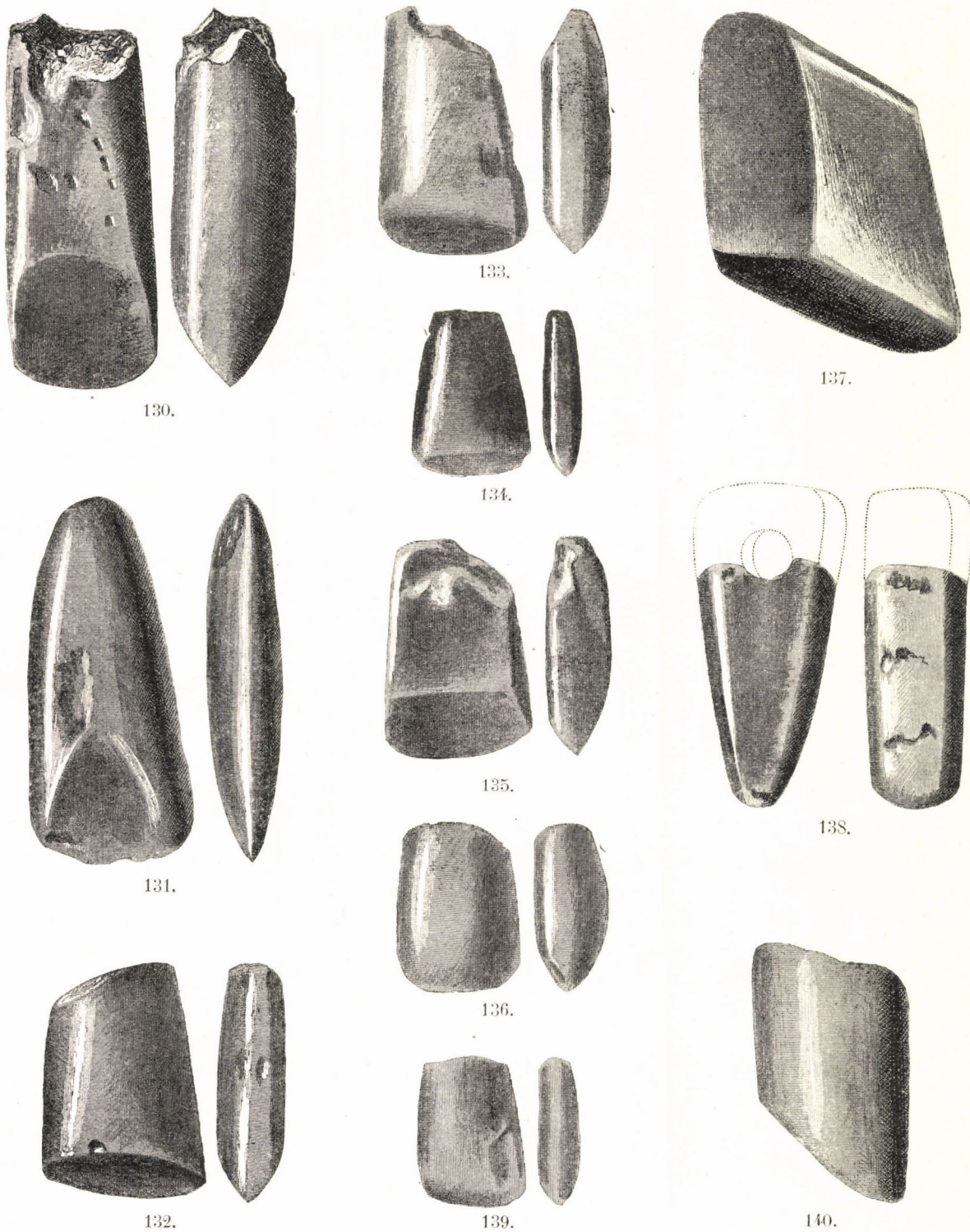
A 139. ábrában bemutatott tárgy egy kisebb csiszolt vésőt ábrázol. Ez a sorozatban a 13-ik.

A tizennegyedik példány egy sárga, kvarcdús márgából alakított trapézformájú véső lehetett ép állapotában, most azonban annyira össze van töredevezve, hogy összes lapjai közül csupán csak az egyik oldalsó s némileg a felső mutat egy-egy vékony ép csíkot, a melyeken még constatalhatni, hogy a tárgy egykor csiszolt eszközt képezett.

A tizenötödik és tizenhatodik darabok szintén csiszolt eszközöknek töredékei: terjedelmükre

nézve azonban oly aprók, hogy azokkal foglalkozni nem érdemes, bár mindkettőnek alakjából meghatározható volna, minő szerszámokhoz tartoztak egykoron.

Az imént leírt tizenhat darab tárgy, illetve töredék mindannyia a *Tóhegy* fentebb vázolt kultur-

talajának különböző mélységeiből, az ugyancsak fentebb leírt cserépdarabok, s az alább leírandó nucléusok, pattintott kőpengék és szarvasagancsok társaságából került napfényre.

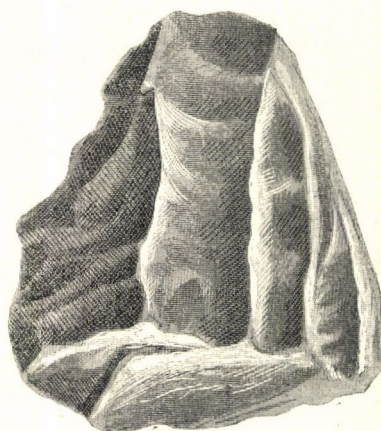
Tárgyalásunk sorrendje harmadik helyen a pattogatott kőeszközök leírását kívánván meg, mielőtt ehhez hozzá fognék, előre kell bocsátanom, hogy a jelen esetben a leletek nagy száma miatt nem ter-

jeszkedhetem ki azoknak darabról-darabra való bemutatására, a mi különben fölösleges is volna, mert a főbb s jellemző típusok bemutatásával, a mire szorítkozni fogok, eléggé el fog éretni azon czél, mely ismertetésük szempontjából kívánatos.

Ásatásom pattogatott kőeszközök tekintetében *nuclaeusokat*, *nuclaeus-forgácsokat*, *pengéket* és *zúzó kőveket* eredményezett. Anyag szempontjából a tűzkő játsza megint a domináló szerepet, az obszidián fellépése — dacára, hogy abból egy igen szép pengét sikerült találnom — alárendelt. S ezen körülmény csak természetes lehet, ha meggondoljuk, hogy Boldogkő-Váralja vidéke tulajdonképen nem az obszidián, hanem a tűzkő hazája. Az obszidián inkább délkeletre, *Szántó*, *Tolcsva* és *Liszka* tájékán

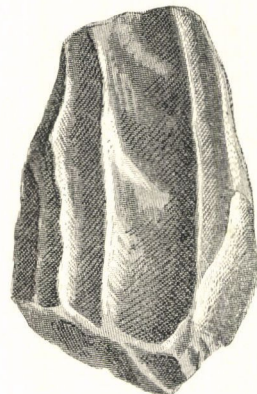
141.

143.

142.

144.

lép fel nagyobb tömegekben, míg Váralján csak mint kisebb concreció elvétve találhatik a trachittuffák mállott anyagában.

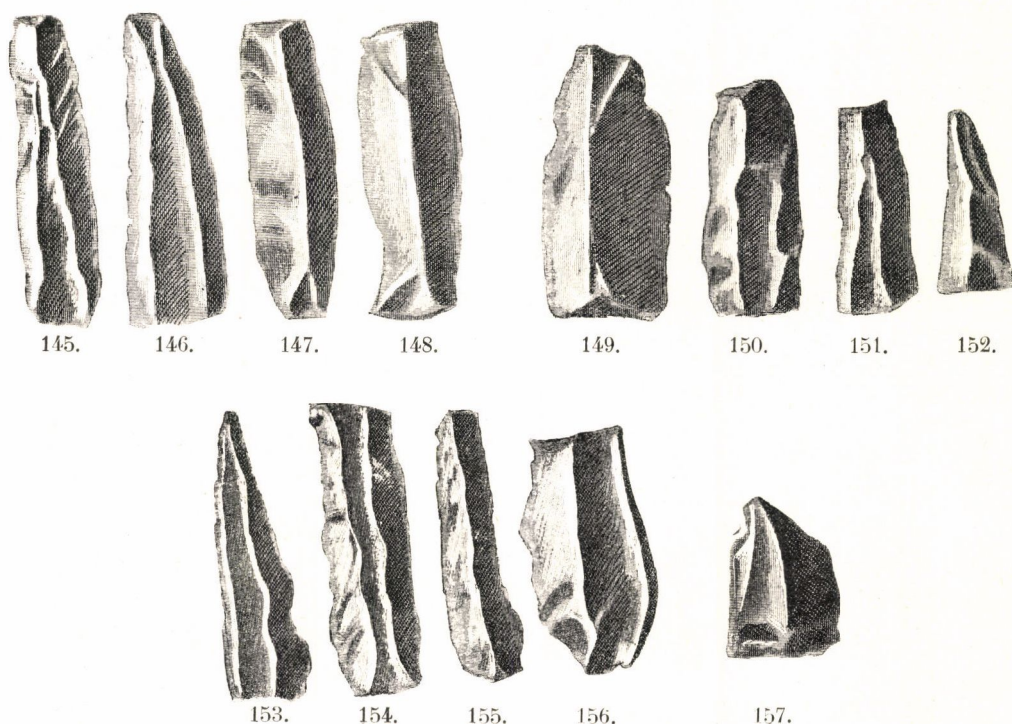
A *nuclaeusok*, melyek ezen ásatásom alkalmából kerültek napfényre a *Leányvár* kultúrrétegéből, anyagra s formára nézve általánosságban megegyezők azokkal, melyeket czikkem első részében leírtam volt. Itt csupán csak annak a felemlítésére szorítkozom tehát, hogy összesen kilencz darabot válogattam ki a nagy számban előjövő példányok közül. A kiválasztásnál figyelemmel voltam arra, hogy azok lehetőleg magukon viseljék a *nuclaeusok* jellegző kriteriumát: a hosszpattintások nyomát s hogy e nyomok a lehetőség szerint hosszúak legyenek. (141—144. ábra.)

A *nuclaeus-forgácsok* neve alá azon lepattintott szilánkokat foglaltam össze, a melyek pengékül nem voltak felhasználhatók, mert készítésük alkalmával görbe vonalban válva el a *nuclaeusok* testétől, ívalakban meghajlott szilánkokat eredményeztek. Természetes, hogy ilyen állapotukban sem

nyélbe foglalhatók s így késekül, sem pedig dárdahegyekül, vagy hasonló szűrő ezélokot szolgáló eszközül felhasználhatók nem valának. Nincs azonban kizárva annak lehetősége, hogy azoknak hasznát is lehetett venni oly esetekben, a minőkben napjainkban a görbe kést felhasználni szoktuk, hámozásra, domború felületek vakarására stb. Ennek lehetőségét bár igazolja azon körülmény, hogy e forgácsok egyik szélé rendszerint éles szokott lenni, még sem igen valószínű azoknak technikai szerepe ott s akkor, a hol s a mikor annyi bőséges anyag állott rendelkezésre s az ősember abból ezéljének megfelelőbb pengét könnyű szerrel bármikor készíthetett.

A nucleus-forgácsok állománya mindig azonos lévén magával a nucleus anyagával, természetes, hogy a jelen esetben itt is a tűzkő viszi a dominans szerepét. Obszidiánból csak egyetlenegy kicsiny példányt sikerült ez alkalommal találnom, míg a tűzkő-példányok száma 11-et, a vöröses jaspiszból készült ilyenemű eszköz száma azonban megint csak egyet teszen ki.

Jellemző e tárgyakra nézve azon körülmény, hogy alapjuknál, a hol tehát a nucleusra az erős ütés méretett, vastagok, mintegy csomószerű göbbel bírók s hegyük felé mindinkább vékonyulók, a mi-

ből azt következtetem, hogy ezen ívalakú szilánkok leginkább akkor keletkeztek, ha a pengekészítő egyén hasító, illetve zúzó kővével nem — a mint ez kívánatos lett volna — a nucleus szélére, hanem beljebb, a pengéhez megkívántatott vastagságnál mélyebben, ütött. A forgácsoknak belső felületeik a pattintás természetéből kifolyólag símák, külső lapjaik ellenben nucleuson a végbevitt korábbi pattintások nyomait viselik magukon.

Pengék tekintetében ásatásom teljesen sikerdúsnak mondható. Közel 200 darabot sikerült ez alkalommal a *Leányvár* kultúratalajából, a cizfrázott cserépedények töredékei közül kiemelni. Némelyiket maga az időjárás juttatta kezeimbe, mert az esővíz lemosván felőlük a talajt, szabadon feküdtek a felszínen s csak fel kellett azokat onnét szedegetnem.

A pengék ily túlnyomó nagy számánál okvetlenül osztályozást kellett eszközölnöm s már ott a helyszínén el kellett döntenem, melyek lesznek érdekesek arra, hogy gyűjteményben elhelyeztessenek. Osztályozásom alapjául az anyag, a megmunkálás, a fentartás s az alak szolgáltak irányadó elvekül. Három osztályt állítottam fel jellemzésükre. Az első osztályba az *elsőrendű* pengék tartoznak. (145—156. ábra). Ezek vékonyak, egyenletesen pattintvák, kétélűek, lehetőleg egyenesek s beretvélességüknél

fogva vágásra kitűnően használhatók. Élüket mai napig is s oly mértékben megtartották, hogy írót lehet velük hegyezni. Jellemző sajátosságukként felemlítem, hogy tövüknél valamivel vastagabb göböt mutatnak, a mi a nuclæusra mért ütést, mely lepattanásukat eredményezé, jelzi. Fa- vagy csontnyélbe való erősítésük mindig ezen vastagabb részen történt, úgy, hogy a pengének lapos része, mely a vágásra szolgált, szabadon állt ki a nyélből. Összesen 17 darab ily elsőrendű pengét voltam képes összegyűjteni e telepen. A legnagyobbak hossza 7.5 cm, a legkisebbé, mely töredék, 3 cm. Tizenhatnak az anyaga tűzkő, egygyé obszidián. Valamennyi egyszerű pattintás által van előállítva; az utólagos igazítás — retouche — nyomát egyiknél sem találhattam meg s ha olykor némelyiknek az éle fűrészszerűen fogas is, az nem a szándékosság-, hanem a használat által keletkezett kicsorbulásnak a jele.

A *másodrendű* pengék kidolgozásra nézve nem oly szabatosak, mint az elsőrendűek. Vastagabbak, pattintásuk durvább, egyenetlenebb, élük tompább, vagy csak egy oldalú s anyagukat egy, néha több concrétio zavarta meg abban, hogy lepattanásuk alkalmával oly ideális pengéket szolgáltatassanak, a minők az elsőrendűek. Összesen 35 darabot sikerült ezen csoport számára kiválogatnom. Anyaguk legtöbb esetben a tűzkő, melyben egyetlenegy példány által van képviselve ennek azon fehéres áttetsző félesége is, mely némileg a franciaországi finom fajtájú flintre emlékeztet. Három példánynak anyaga a májszínű jaspis, kettőé pedig az aluminium-hydroszilikátnak azon faja, mely *Allophannak* nevezetik, s a mely ásvány amorphi állapotban veséded, kéreg és csepköves alakban az itteni trachittuffában gyakran található. Állománya nem eléggé szilárd, repedésszerű tömege már kisebb ütésnél is széjjel esik, köeszközök készítésére tehát, viszonyítva azt a tűzkő szilárd állományához, alkalmatlan. Nem valószínű tehát, hogy e két penge gyakorlati célra készült. Inkább kísérletezésnek volna tekinthető keletkezésük.

A *harmadrendű* pengék a legtökéletlenebbek. Pattintásuk kevésbé sikerült volta tette azokat ilyenekké, de, legyenek bár a legdurvább kinézésűek, felületükön mindenkor észrevehető az emberi kéz munkája. Többnyire töredékek lévén, leírásra méltó példány nem akad közöttük. Számuk meghaladja a 80-at. (157. ábra.)

A *zúzó kövek* közé azon tömegesebb, többnyire ökölnagyságú, tűzkőtömböket soroztam, a melyeknek foka rendszerint szélesebb, alsó fele laposan ékalakba kifutó s a melyeknek élei apró ütésekkel vannak letompítva azon célból, hogy kébe foghatók legyenek s a kezét ne sértsék meg kiálló bordáikkal. E zúzó kövek néha mindkét végük felé ékalakúak s találkozási lapjaikon, vagyis az ékek élein, a zúzásnak következményeképp, a számtalan ütéstől, csorbak. Legtöbb példányuk nuclæusból van alakítva. Rendeltetésük nem lehetett egyéb, mint a nuclæusokról szilánkokat pattintani velök, a mely célra már súlyaiknál fogva is alkalmasak lehettek. A kisebb tömegűekkel kisebb, a nagyobbakkal nagyobb szilánkok előállítását eszközölték.

Szám szerint öt darabot találtam ezekből a *Leányvár* talajában.

Hátra volna a *Leányvár* kultúrtalajából kikerült emlékek utolsó csoportjának, a *szarvasagancs* eszközöknek bemutatása. A vármegye területén oly ritka lelet, a præhistorikus szarvasagancs, a *Leányvár* neolithkori lakója előtt is becses lehetett, mert sikeresen tudta azt felhasználni csiszolt kővésőinek befoglalására éppen oly módon, a miként azt például a *neuenburgi* tó czölöplakója megtette, a ki a csiszolt nephrit-pengéket ennek végébe erősítette be, (Hørnes, 243. l.), hogy azt kézben vezetve vágó szerszámmul használja, avagy, egy függőlegesen átfúrt hosszabb nyélbe erősítvén, fejsze gyanánt alkalmazza azt.

Hazánk területén több analogiát találtunk arra nézve, mint járt el a præhistorikus ember a köeszköznek szarvasagancsba való foglalásánál, a sok példa közül azonban elég legyen e helyütt csupán a lengyeli telep [idevágó leletére hivatkoznunk, kiemelvén itt azonban ama körülményt, hogy a lengyeli agancs csiszolatlanul marad, míg a boldogkővárjai két példány csaknem egész felületén símitva van.

Miként jeleztem, a *Leányvár* kultúrtalajában az edénytöredékek, tűzkőpengék és nuclæusok társaságában, két darab szarvasagancs-eszközt találtam. Mindkettő töredék, mert vastagabb alsó végük hiányos. Az egyiknek hossza 13, a másiknak 10 cm. Testük kevésbé hajlott s felső végük felé keskenyedő. A hosszabb példány felső harmadában s egyik oldalán felében, csiszolva van, a kisebb példány egész

felületén simított. Mindkettőnek vége tompán hegyesedő, a mit az által értek el, hogy az agancsok nyársszerű hegyét lecsiszolták.

A kisebb példány ezenkívül a huzamosabb használat bélyegét is magán viseli azon homorú kopás alakjában, mely kidomborodó felületén észlelhető s a mely kopás csak a hosszabb időn keresztül való kézi használat által állhatott elő.

Mi lehetett ez agancsok rendeltetése? Semmi esetre sem egyéb, mint hogy alkalmas nyelekül szolgáljanak azon csiszolt celtéknek, avagy csiszolatlan tűzkő- s obsidián-pengéknek, melyek oly nagy számban fordulnak elő e telepen. Sajnos, e köeszközök már nem voltak agancsokba erősítve megtalálhatók, mert ezek még annak idejében kihullottak azokból, a szarvasagancsnyeleknek alsó végükön való letöredezése miatt, ámde az analógiák nagy száma, a szerencsésebb leletek egész sorozata megtanított arra, miként készültek e szerszámok s hogyan voltak megszerkesztve ép állapotukban.

Helyén valónak találok itt felemlíteni, hogy Abauj-Torna vármegye területén eddigelé, a boldogkőváraíjait kivéve, öt prähistorikus telepről kerültek ki szarvasagancs eszközök, avagy töredékek. Így a *felső-dobszai* «Várdomb» nevű telepből egy szarvasagancs-részt a M. N. Múzeum régiségtára őriz (Múz. rég. nap. 1869. 103., 4. sz.), Csoma József deveszeri gyűjteménye pedig egy teljesen ép agancs-csákányt s egy agancs-kalapácsot bír e telepről. A *Korlát* falu éjszaki végén, a Fonyba vezető út keleti oldalán elterülő telepből ugyancsak Csoma József bír egy agancsdarabot; a szántói u. n. *Margita-szőlő* telep hasonlóképen egy agancs-kalapácsot, a *szikszói* «magyar hegy» telepe ismét egy átfúrt agancs-kalapácsot, a *felsővadászi* földvár pedig egy, a végén átfúrt agancs-kalapácsot szolgáltatott.

A *Leányvár* agancseszközei tehát Abauj-Torna vármegye prähistorikus statisztikájában a hatodik helyet tölti be. Itt említjük meg még azon körülményt is, hogy Beregmegyében, miként azt Lehoczky Tivadar írja (Arch. Ért. 1896. 305. l.), eddigelé szarvasagancsból készült tárgy még nem találtatott.

★

Elérkeztem cikkem feladatának második részéhez, vagyis a boldogkőváraíjait nagykiterjedésű *Leányvár* neolithkori telepével összefüggő azon egyéb prähistorikus telepek tárgyalásához, melyek ennek közvetlen közelében fekvő, oro- és petrográfiai tekintetben is közösek vele.

Cikkem első részében vázoltam Boldogkő-Váraíj fekvését s röviden hegy- s vízrajzi viszonyait is bemutattam ott. Megemlítettem a *Szent-Ivánt*, mely a községtől nyugati irányban, 231. méternyi abszolút magasságával mint izolált s a *Várhegy*gyel csak egy fensíkszerű plateauval összekapcsolt szirtes csúcs emelkedik a község öböl-szerű rónája fölé, de ugyanakkor, bár vizsgálódásom körébe ezen érdekes hegyet is bevontam, még nem sorolhatom azt a prähistorikus telepek sorába, mert akkori kutatásaim idevágó eredményre nem vezettek. A véletlennek köszönhetni, hogy e hegyet is Boldogkő-Váraíj érdekes prähistorikus telepei közé, nevezetesen pedig a *bronzkori telepek* sorába igtathatjuk ma, de e véletlenből magamat is megillet némi kis rész, mert az én kutatásaim példája nyomán derült ki annak természete s az én boldogkőváraíjait ásatásaim adták meg a lehetőségét annak, hogy a lelettárgy, mely a *Szent-Ivánt* archaéologiai tekintetben leleplezi, el ne kallódjék.

Mindezt nem azért említem fel, mintha különös érdemet vindikálnák magamnak a váraíjait ásatásokból kifolyólag, de hogy reámutathassak azon körülményre, mely régésztársaimnak alkalomadtán szintén előnyükre válhatik; arra ugyanis, hogy ásatásaink közben ne csak a fizikai munka teljesítésének kifogástalan végrehajtásában, hanem a régészeti tudománynak népszerűsítésében is keressük az eszközt ahhoz, hogy célhoz érjünk s hogy hazánk archaéologiai viszonyainak felderítéséhez ily közvetett utakon is egy-egy adat birtokába jussunk.

Lehoczky Lajos úr, Boldogkő-Váraíj értelmes és intelligens tanítója volt azon egyén, kinek ásatásaim befejezése után örökömet átaladtam, reáruházván a netalán előkerülendő leletek megmentésének s hozzám való beszállításának bár terhes, de nemes feladatát. *Lehoczky Lajos* úr annyi ügybuzgalommal, utánnézéssel s ügyszeretettel teljesítette megbízásomat, hogy a tudomány nevében itt, a hazai archaéológiát a legméltóbb módon képviselő kötetben, mondok neki hálás köszönetet szíves és hazafias ügybuzgóságáért.

Lehóczky úr vette gondozásába Boldogkő-Váraljáról való eltávozásom után mindazon területeket is, a melyeken földmunkákat végeztek s a honnét esetleg leletek is kerülhettek a felszínre. Így történt ez a szóban forgó *Szent-Iván*mal is. Rigolirozás s a hegy északkeleti lejtőin eszközölt építkezés alkalmával, mik az én ásatásaim után talán két hónap múlva történtek meg, a *Szent-Iván* lejtői is megbolygatattak. Kitént ekkor, hogy ezen is feltalálható egy majdnem háromnegyed méternyi vastagságú fekete kulturréteg, melyet azonban jókora vastagságban fed a felszínnek mállott trachittuffából keletkezett anyaga, úgy, hogy jó mélyen, imitt-amott majdnem méternyire, kell beásnunk, hogy ezt elérhessük. A hol *Lehóczky* úrnak alkalma volt szemlét tarthatni, ott hamu- és szénrétegeknél egyebet nem igen constatált, elvértve azonban előfordult egy-egy igénytelen tűzkődarab s ezek közt, a hamuban, azon bronzból készült csüngődísz is, melyet itt leirok.

A szóban forgó tárgyat a munkálatokat végző parasztok egyike találta s otthon, megvizsgálandó, nem arannyal van-e dolga, megfosztotta azt patinájától, előbb azonban fülét, melyről aprólékos volta miatt a patinát le nem reszelhette, letörte. Ily állapotban jutott az *Lehóczky* úr szívessége folytán birtokomba s az ő révén vagyok most azon helyzetben, hogy azt a szakközönségnek is bemutatthatom.

A csüngő-dísz egy üresre öntött kúpot alkot; a kúpot alapjánál, már az öntés alkalmával előállított három soros abroncsdísz, második harmadában pedig egy két soros hasonló dísz övezi. A kúpnak abroncsdíszítései közé eső testét alapjukkal lefelé álló négy egyenlőszárú háromszög alakú áttört nyílás díszíti. A kúp csúcsához, miután még itt is találkozunk egy egyszerű abroncsékitéssel, fül van erősítve, mely magából az öntőmintából ered s nem utólagosan van hozzáforrasztva. Hasonló két karika van a kúp alapjához is erősítve, s ez is szerves egészet képez a testtel. E kúp felső karikája a felfüggesztésre szolgáló szervet képezte, az egymással szemben álló két alsó pedig arra való volt, hogy a csüngő-dísznek további részeit hordja. Világos ezen körülményből, hogy bronztárgyacsánk nem teljes egész, hanem csak része egy valószínűleg több tagból álló s nagyobb terjedelmű csüngőnek, a minőket — ha ezzel teljesen nem is megfelelőket — hazánk területén elég számban találtak már.

A csüngő-dísznek egész hossza 43 milliméter. Ebből az alsó s felső karikákra 8—8 milliméter esvén, a testre magára 27 milliméter jut. Patinája, miként azt a felső fülnek sértetlenül megmaradt töredékén látni lehet, fekete-zöld színű volt. A tárgy jellege a *bronz-korra* utalván, meghatározza magának a rétegnek is korát, a melyben találtatott.

A váraljai telepek láncolatának egyik szemét az *arki* telep képezi. Ez a *Tóhegy* északkeleti lábánál fekvő *Arka* községtől fölfelé, a patak mentén elterülő lankás szántóföldeken, majd az ezeket észak felől környező úgynevezett *Peres-oldal* lejtőin fekszik.

Maga a *Peres-oldal* egy körülbelül 280 m. abszolút s 60 m. relativ magasságú sziklás partoldalt alkotván, a *Korlát* felől ide húzódó fensíkszerű dombok egyik végső pontját képezi. Ideális helyzeténél fogva az egész öbölszerű völgykatlan nagyon alkalmas települő helyül szolgált, mert minden oldalról meredekfalú hegyoldalak által környezve, az időjárás zord szeleitől pompásan meg volt védelmezve. A szükséges vizet az arki patak szolgáltatta, mely a völgykatlan legmélyebb pontján csörgedezve, ivó vizül is felhasználtathatott.

Az arki telepnek körülbelül középpontja 220. m. abszolút magasságban fekszik a tenger színe fölött. A telepet gyűrűként övező hegycsúcsok közül a *Tóhegynek* *Leányvár* nevű csúcsa 367. m. magasságaival domináló helyzetben uralja azt, úgy, hogy nagyon alkalmas mentsváraként szolgálhatott azon lakóknak, kik békés időkben itt, az arki lejtőkön tartózkodtak. Dél felé a *Magaska* s a *Tóhegy* között húzódó fensíkszerű hegygerincz, észak felé pedig a korláti hegyeknek ide meredeken leeső oldalai fál-szerűen övezik; a szabad közlekedési út tehát csupán csak az arki patak mentén fel *Mogyoróska*, lefelé pedig *Boldogkő-Váralja* irányában maradt nyitva.

A telep maga egy körülbelül 0.8 km. hosszú s 0.4 km. szélességű területet foglal el s maga *Arka* község is ilyen prähistorikus előzményeken épült fel, de azért nem a község, hanem az u. n. *Peres-oldal* alkotja a nagyterjedésű telep góczpontját, ott, a hol a patak a szűk völgyből kiér s a völgykatlan öbölszerű területén fellépő szántókat érinti.

A *Peres-oldal* kőzetének főtömege a trachit. Dél felé szabadon néző s elég meredek oldalán még

néhány évvel ezelőtt is virágzó szőlőkertek voltak, ezek azonban ma, a fillokszéna pusztításai következtében, teljesen parlagon hevernek. A szőlőrigolizás felforgató munkája segítette itt is elő a talaj megismerését, s ily munkálatok segélyével konstatáltatott, hogy a *Peres-oldal* trachitjai között hatalmas rétegekben fekszik a tűzkő s pedig oly minőségben, hogy abból a legkittünőbb szerszámok lehettek előállíthatók, mint a hogyan tényleg a prähistorikus lakó ezekből elő is állította azokat. A rigolizás által az idők folyamán földdel betemetett bányák is feltárattak, melyekben száz és száz számmal heverték a tűzkő-tömbök, a sokszor mázsányi súlyú magkövek, s ezek társaságában a kisebb nuclæus-forgácsok, pengék s többé-kevésbé sikerült szilánkok. Az ily bányákból kihányt töredékek egész lépcsőszerű töltéseket, u. n. *garádokat*, alkotnak még most is az egyes szőlőparcellák határain úgy, hogy a *Peres-oldal* dél felé néző része s teteje ott, a hol a szőlőkertek végződtek, az összetört tűzkő-tömbök ezreivel van borítva.

A *Peres-oldal* lejtőin s tetején a véderőművek semmi nyomával sem találkozván, kitűnt, hogy az ősember e pontot nem lakóhelyül, hanem csak a tűzkő kibányászására használta. A lakóhelyek s telepek nyomát az alatta elterülő nagyobb terjedelmű s ma rét gyanánt szolgáló enyhe lejtőn s odább *Arka* felé, a szántóföldeken találtam meg. Ez utóbbiak talaja a szakértő figyelmét azonnal le is köti azon nagymértékű fekete színű rétegei által, a melyek a magasabban fekvő pontoknak az egész vidékre oly jellemző sárga színű földjétől annyira elütnek.

Kutatásaimat e szántóföldeknek a patakhöz lenyúló részein kezdettem meg. Konstatáltam, hogy a völgynek mélyebben fekvő pontjain, a hová ugyanis a lejtőkről aláfutó esővíz a magasabb lejtőkön fekvő kultúrréteget lassanként lemossa s lerakja, a szénnel s hamuval kevert föld 30—40 cm.-nyi vastagságú, míg legfelül, az imént említett lejtők végpontjain, az alig 1—2 cm.-nyi, a mi a dolog természetéből érthető s természetes is.

Hosszú árkot vonattam keresztben s ezzel kezdtem meg a talaj szondirozását. Fáradtságomat csakhamar siker koronázta itt is, mert elég bőségesen akadtam olyan leletekre, a melyekből a telep hajdani multjára a következtetést levonhattam.

Az itt talált tárgyak edénytöredékek-, tűzkőeszközök-, csiszolt kőeszközök- és félig megolvasztott vasrögökből állanak, melyeknek bemutatását a következő sorokban eszközölöm.

Az edénytöredékek rendkívül vastag falúak és homok-szemecékkel sűrűen behintett agyagból készítvék. Készítésük korongon eszközöltetett, minek nyomát ott találjuk a rendszerint széles peremnek s az edényből még fenmaradt testnek falán azon vékony vonalkák alakjában, a melyeknek szabályosan körbefutó s egymással párhuzamos fekvése oly jellemző a korong használatára. A legvékonyabb falú edénytöredék is, mely ezen telepből kikerült, 0.7 cm.-nyi vastag lévén, nyilvánvaló tehát, hogy e telepen kizárólag nagyobb szabású s erős edények voltak használatban. Ezek közül több példányban találtam különösen oly töredékeket, a melyek az edények pereméből valók s úgy konstatáltam, hogy ezek kevésbé lefelé menők, 5. cm. szélesek s belső s külső szélükön kiemelkedő bordával ékesítvék. Szabályos ívalakban menő nyílásaik a töredékből is megengedhetővé teszik átmérőjük meghatározását, mely az egyik nagyobb fajta edénynél 21. cm. volt. Természetes, hogy ily tetemes átmérő mellett, az edény magassága is tetemes lehetett, a mi megint a falnak nagyobb vastagságát tettelezte föl.

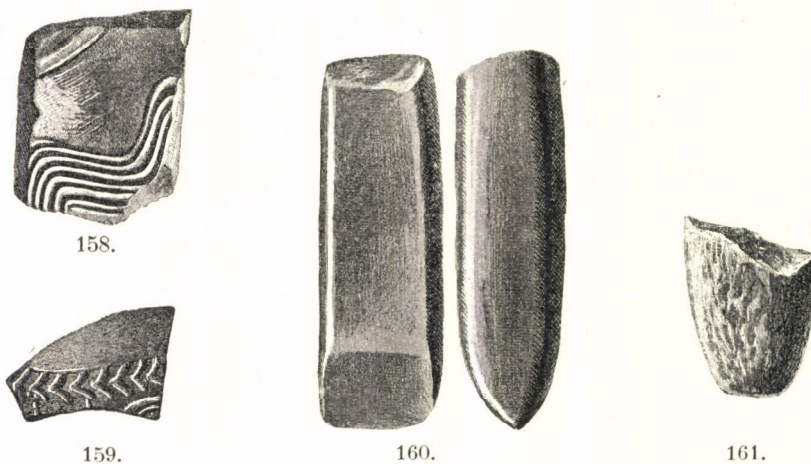
Megjegyzem, hogy a czikkem első részében felemlített óriási nagyságú s teljesen ép urna, mely Jaczenkó Mihály bodókövávaljai földmives adományaképen a Felső-magyarországi Múzeum őskori gyűjteményeinek egyik ékessége s a mely urna a Várhegy oldalában találtatott, anyag s technikai kivitel tekintetében, de még peremének szerkezetére nézve is teljesen megegyező ezen töredékkel.

Töredékünk már nem engedi meg, hogy a perem alatt körben futó díszről fogalmat nyerjünk, azonban a telepen nagy számban talált egyéb darabok, melyek anyagra s technikára nézve azonosak vele, felvilágosítanak e tekintetben is. Kitűnik ugyanis ezekből, hogy e nagyszabású edények nyakát, vagy hasát, fogakra osztott pálczikák segélyével hullámosan föl- s lefutó szalagokkal díszítették, melyek vagy magányosan, vagy párosával futják körül az edény öblös testét. E hullámvonalak mindig párhuzamosan haladnak s vagy négy, vagy ötfogú pálczikákkal eszközölt benyomkodások eredményei. A hullámok aprók, vagy nagyobbak s ez utóbbi esetben maga a szalagos dísz kigyóvonal-szerű. (158. 159. ábra.)

Egyetlen egy töredéket találtam olyat, mely díszítés tekintetében az imént leírt példányoktól nemcsak hogy teljesen eltérő, hanem szokatlan voltánál fogva ezen vidéken eddigelé *unikum*. A szóban forgó töredék — sajnos, csak az! — egy alig 15. cm.²-nyi területű szürke színű s 0.7 cm.-nyi vastagságú cserép, melynek díszét egyenes vonalakból álló bekarczott *meanderszerű szalag képezi*.

Bár köztudomású dolog, hogy ily díszítésű edény-töredékeket hazánkban (a szentesi telepen) találtak már s pedig olyan csiszolt kőeszközök társaságában, a melyek az arki telep eszközeivel mindenben megegyezők, mindamellett figyelmet érdemel esetünkben azon körülmény, hogy *eddigelé északi Magyarországnak egyetlen egy telepéről sem volt ismeretes ily czifrázatú edény s így tehát e leletnek jutott feladatául a neolitikori szalagdísz e spiciesét hazánk északi régiójában legelőször konstatálni.*

A tűzkőből készült eszközök csoportját e telep két nucleussal s egy hatalmas tűzköpengével képviseli. A sok százra menő töredék közül ugyanis ezeket találtam kiválogatásra méltóknak, mert karakterük az összesre világot vet. A nucleusok közül az egyik valóban kitűnő példány s a leányvári nucleusokat is föltűmulja tipikus mivoltával. Alapja síklapú s köralakú, fölfelé haladó s ívalakú élben végződő csúcsa irányában keskenyedő oldala összesen nyolcz szabályosan eszközölt pattintási lapot szemléltet s ezenkívül felső élének apró zúzódásai arról tanúskodnak, hogy minden egyes esetben, a midőn arról egy-egy szilánkot lepattintottak, a nucleust élével egy szilárd alapra helyezték s úgy mérték alapjára a kellő ütést.

Alapjának átmérője 5.5, magassága 5 cm., a mely méretekből kiderül, hogy azt rövidebb pengék előállítására használták.

A másik példány egy oly csonka kúpot alkot, mely magasságának vonala irányában van ketté törve ez utóbbi irányban hossza 7.5 centimétert tevé ki, nyilvánvaló, hogy az előbbbeninél hosszabb szilánkok voltak róla nyerhetők.

A tűzkő-eszközök utolsó példánya, mely e telepről említést érdemel, egy 10.5 cm. hosszú s 4 cm. szélességű, kevésbé hajlott penge, mely tetemes vastagságánál fogva nem annyira vágásra használtatott, mint inkább vakaró késül szolgált.

Az arki telep lelettárgyainak utolsó előtti csoportját a csiszolt kőeszközök képezik. Anyag, technika és forma tekintetében ezek a leányváriakkal mindenben megegyezvén, itt csak rövid leírásukat adom. Összesen három darab találtatott ezekből: egy *keskeny véső*, egy *széles lapos véső* s egy (valószínűleg átfűrt) *kalapácsnak töredéke*.

A keskeny véső a sík-domború vésők csoportjába tartozik. (160. ábra.) Hossza 10.5, szélessége és vastagsága pedig 2.5 cm. A széles lapos véső hossza 11.5, élénél szélessége 5.3, fokánál pedig 2 cm. Mindkét példány teljesen ép. A csonkakúp alakú kőkalapács töredék 4.5 cm. hosszú s törési lapján mérve, 2.7 × 7 cm. vastag. (161. ábra.)

Hátra van még a telepen talált s félig kiolvasztott, vagy helyesebben szólva, össze-vissza sült vasérmek bemutatása. Az érem külső habitusáról s a fizikai próbák után ítélve, a szóban lévő test nem

egyéb, mint a vasnak *Limonit* nevű ércze, tehát Vashydroxyd. Nincs módomban ráutalni, a Tokaj-eperjesi hegyláncznak e vidékén mely helyeken fordul elő ezen ércz, valószínű azonban, hogy az arki patak legfelső folyásának vidékén meg lehetne találni a telepeit.

Az arki kulturrétegben szén, hamu s az imént leírt eszközök társaságában vagy tíz darab rögöt találtam ezen minőségből. Valamennyin meglátszott az olvasztás nyoma, mely azon apró, felfúvódott s néha megpattant hólyagesákkal árulja el magát, a melyeket ezen érczrögök felületén imitt-amott észlelni lehet. A kiolvasztás csak nagyon tökéletlen volt, mert az ércz vastartalmának legnagyobb része még benmaradt a rögben, nem is nevezhető tehát ezen eljárás a szó szoros értelmében olvasztásnak, inkább csak olvasztási kísérlet-számba mehet, mert technikai eljárása primitív s a tulajdonképeni czélt el nem érte.

Minden valószínűség a mellett szól, hogy az érczolvasztásnak e kísérletét azon népek eszközölték, kik e telepen élve, csiszolt kőeszközöket használtak s azon nagy edényeket készítették, a melyeknek maradványait fentebbi soraimban bemutattam.

A fazekas korong használata, az archæologiai tudomány mai álláspontja szerint, a fémnek, nevezetesen a bronznak ismeretével összefüggésben lévén, nincs okunk el nem hinni, hogy az arki telep lakói a bronzot ne ismerték volna. Sőt épen edényeiknek hullámvonalos diszei, nagy technikai ügyességről tanúskodó maradványai arról tanúskodnak, hogy az arki telep őslakója már a civilizációnak e stádiumában élt, a mit a leányvári telep első lakóiról már csak azért sem állíthatunk, mert ott semmi jelt sem találtunk, mely erre indigitált volna. Világos tehát itt a helyzet. A magasabb pontokon fekvő telepek régebbiek, mint az alacsonyabb fekvésűek, vagyis minél inkább előrehaladt az emberiség a kultúrában, annál lejjebb-lejjebb szállt a völgyekbe, a patakok, folyók széleire, a hol tanyát ütött, földműveléssel, baromtenyésztéssel s a szükségleteit fedező házi iparral foglalkozott.

Abauj-Torna megyének nagyszámú őstelepei igazolják e felfogást, de igazolja azt az őskori népek társadalma, az egyes törzsek egymáshoz való társulása, mely a magasabb kultúra lépéseivel szociális fejlődésében is mind előbbre és előbbre haladt.

★

A jelen cikkem kapesán bemutatott őskori telepeken kívül e nyáron az Eperjes-tokaji hegyláncban az *aranyos-völgyi, szántói, regéczei, fonyi, korláti, hejcei, gönczruszkai, gönczi*, továbbá a *sáralánczi, sátoralja-újhelyi, olaszliszkai* stb. præhistorikus telepeket vettem föl s vizsgáltam át, főképen azon czélt tartván szem előtt, a hegyláncnak mely pontja volna a præhistorikus ember itt való élete s működésének, de különösen az ipari szempontból oly fontos helyiténykedésének *centrumául* tekintendő? Kutatásaim eredményéről csak hosszabb közleményben lehetvén jelentést tenni s miután jelen cikkem tárgyát csupán a boldogkövávaljai s az ezekkel szorosan összefüggő telepek képezik, az említett czél kifürkészése végett eszközölt kutatásaim beszámolóját más alkalomra kellett elhalasztanom.